

ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
FOUNDATION FOR ECONOMIC & INDUSTRIAL RESEARCH

**Τριτοβάθμια εκπαίδευση στην
Ελλάδα
Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις**

**Επιτελική επισκόπηση
Οι προκλήσεις για την ανώτατη εκπαίδευση
Προτάσεις πολιτικής**

Ιούλιος 2017

Οι κρίσεις επί θεμάτων πολιτικής και οι προτάσεις που περιέχονται στην παρούσα ανάλυση εκφράζουν τις απόψεις των ερευνητών και δεν αντανακλούν, κατ' ανάγκη, τη γνώμη των μελών ή της Διοίκησης του IOBE.

Συντονισμός: Νίκος Βέττας, Γενικός Διευθυντής IOBE και Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Επιστημονικός Υπεύθυνος Μελέτης: Αποστόλης Δημητρόπουλος, Δρ Εκπαιδευτικής Πολιτικής της London School of Economics & Political Science.

Ομάδα έρευνας του IOBE: Svetoslav Danchev (Υπεύθυνος του Τμήματος Μικροοικονομικής Ανάλυσης και Πολιτικής), Φωτεινή Θωμαΐδου, Νίκος Παρατσώκας και Κωσταντίνος Πέππας.

Οι ερευνητές επιθυμούν να ευχαριστήσουν τους Ευαγγελία Βαλαβανιώτη, Διονύση Σιετή και Γιώργο Κινητή για τη συνεισφορά τους στη συλλογή και την επεξεργασία των στοιχείων, καθώς και τα στελέχη της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας & Θρησκευμάτων, του Υπουργείου Οικονομικών και του Ακαδημαϊκού Διαδικτύου GUnet για την έγκαιρη ανταπόκρισή τους σε αιτήματα για στοιχεία. Κάθε λάθος ή παράλειψη βαρύνει αποκλειστικά τους συγγραφείς.

Η μελέτη εκπονήθηκε με τη στήριξη της ΕΥ.

Ευχαριστούμε επίσης τη Siemens για τη συνεργασία και τη στήριξη που μας παρείχε στην εκπόνηση του 4ου Κεφαλαίου της μελέτης «Νέες Τεχνολογίες και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση».

Το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (Ι.Ο.Β.Ε.) είναι ιδιωτικός, μη κερδοσκοπικός, κοινωνοφελής, ερευνητικός οργανισμός. Ιδρύθηκε το 1975 με δύο σκοπούς: αφενός να προωθή την επιστημονική έρευνα για τα τρέχοντα και αναδυόμενα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αφετέρου να παρέχει αντικειμενική πληροφόρηση και να διατυπώνει προτάσεις, οι οποίες είναι χρήσιμες στη διαμόρφωση πολιτικής.

Copyright © 2017 Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών

Απαγορεύεται η με οιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση οποιουδήποτε μέρους της μελέτης, χωρίς την άδεια του εκδότη.

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE)
Τσάμη Καρατάσου 11, 117 42 Αθήνα
Τηλ.: (210 9211200-10), Fax: (210 9228130 & 210 9233977)
E-mail: info@iobe.gr – URL: <http://www.iobe.gr>

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Σκοπός της μελέτης είναι να αναλύσει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ανώτατη εκπαίδευση, προκειμένου να συμβάλλει στην οικοδόμηση ενός νέου παραγωγικού προτύπου για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, που βασίζεται στη γνώση, τις υψηλές δεξιότητες, την επιχειρηματικότητα, και την καινοτομία. Στο πλαίσιο αυτό, η μελέτη διατυπώνει προτάσεις με σκοπό να συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός σχεδίου για την αξιοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης στη διατηρήσιμη έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την κρίση και την ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς της.

Εισαγωγή

Η ελληνική ανώτατη εκπαίδευση επεκτάθηκε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες με την ίδρυση ιδρυμάτων, σχολών και τμημάτων σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο. Αποτελεί ένα από τα πιο ανοικτά συστήματα στην Ευρώπη και διεθνώς, δίνοντας πρόσβαση σε περισσότερους από το 60% νέων κάθε γενιάς.

Στο πλαίσιο της διαχείρισης και αντιμετώπισης της κρίσης και του εξορθολογισμού του κράτους, το μέγεθος του συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης υπέστη μικρή διόρθωση (σχέδιο «ΑΘΗΝΑ»). Η μεταρρύθμιση που επιχειρήθηκε το 2011 (ν. 4009) ανακόπηκε, καθώς σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση και διοίκηση των ΑΕΙ ανατράπηκαν, ενώ οι αλλαγές στη χρηματοδότηση και διακυβέρνηση στο επίπεδο του συνολικού συστήματος έμειναν ανεφάρμοστες. Ως αποτέλεσμα, η ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα παραμένει από τα πλέον συγκεντρωτικά συστήματα στην Ευρώπη, ενώ η διακυβέρνηση (governance) του συνολικού συστήματος και των ιδρυμάτων ασκείται με παραδοσιακά εργαλεία ρύθμισης (regulation), όπως είναι οι έλεγχοι νομιμότητας και το δημόσιο λογιστικό πρότυπο. Στο πλαίσιο αυτό η ικανότητα των ιδρυμάτων να χαράσσουν στρατηγική παραμένει περιορισμένη.

Ύστερα από την πολυετή κρίση και τις επιπτώσεις της στην οικονομία, την αγορά εργασίας, και το κράτος, η ανώτατη εκπαίδευση αντιμετωπίζει, πλέον, σημαντικές προκλήσεις που συνοψίζονται στα εξής:

- α) Βελτίωση της απόδοσης και της αποτελεσματικότητας της δημόσιας επένδυσης στην ανώτατη εκπαίδευση, με εξορθολογισμό του συνολικού μεγέθους και της περιφερειακής διάρθρωσης του συστήματος,
- β) Βελτίωση της σύνδεσης της ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας με την αγορά εργασίας και την επιχειρηματικότητα, με αλλαγή έμφασης και προσανατολισμού των εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων των ΑΕΙ, σε συνεργασία με εγχώριες και διεθνείς επιχειρήσεις,
- γ) Εξεύρεση εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης με εξωστρέφεια, διεθνοποίηση και αξιοποίηση της περιουσίας τους και των νέων τεχνολογιών.

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μια επισκόπηση, καταγραφή και τεκμηρίωση των επιπτώσεων της ελληνικής οικονομικής κρίσης και της διαχείρισής της στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Εξετάζει την εξέλιξη και τις μεταβολές που έχουν σημειωθεί στα βασικά χαρακτηριστικά και τις δραστηριότητες των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, ύστερα από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Ειδικότερα, η μελέτη διερευνά τις επιπτώσεις της κρίσης α) στα βασικά μεγέθη και χαρακτηριστικά λειτουργίας των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, β) στην

εξέλιξη της χρηματοδότησης τους, γ) στην ερευνητική δραστηριότητα των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και τη συμβολή τους στην καινοτομία, δ) στην αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στην ανάπτυξη νέων μορφών ανώτατης εκπαίδευσης, και ε) στις συνθήκες απασχόλησης των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Επιπλέον, η μελέτη διερευνά τις σημαντικότερες αποφάσεις της κρατικής πολιτικής για την ανώτατη εκπαίδευση στο πλαίσιο της διαχείρισης της κρίσης, ενώ θέτει το πλαίσιο διακυβέρνησης και διαχείρισης της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης σε διεθνή συγκριτική προοπτική, εξετάζοντας τις σύγχρονες τάσεις στη διακυβέρνηση της ανώτατης εκπαίδευσης σε επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης (Αυστρία, Γαλλία, Δανία, Πορτογαλία).

Η μελέτη περιλαμβάνει ένα σύνολο αναλυτικών συστάσεων και προτάσεων πολιτικής για την αποτελεσματική ανταπόκριση της ανώτατης εκπαίδευσης στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης ενός εθνικού σχεδίου εξόδου από την κρίση και επιστροφής της χώρας στη μακροπρόθεσμα διατηρήσιμη και ισχυρή ανάπτυξη. Τα σημαντικότερα ευρήματα και συμπεράσματα της μελέτης συνοψίζονται παρακάτω.

Εξέλιξη και μεταβολές στα βασικά μεγέθη λειτουργίας των ιδρυμάτων

Ύστερα από μια μεγάλη περίοδο συνεχούς επέκτασης, η κρίση του 2009 είχε σημαντικές επιπτώσεις στα βασικά μεγέθη που καθορίζουν τη λειτουργία των ιδρυμάτων. Ειδικότερα, η τριτοβάθμια εκπαίδευση επεκτάθηκε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες (1973-2015) με μεγάλη αύξηση των φοιτητών στα πανεπιστήμια και τα ΤΕΙ (όχι όμως στις λοιπές Τεχνικές-Επαγγελματικές Σχολές). Η μεγαλύτερη αύξηση σημειώθηκε την περίοδο 1995-2005. Ο αριθμός των νεοεισερχόμενων φοιτητών στα πανεπιστήμια συνέχισε να αυξάνεται και μετά την έναρξη της κρίσης (αύξηση κατά 19% μεταξύ 2008-2015). Στα ΤΕΙ παρουσίασε μεγάλες μεταβολές με αύξηση, αρχικά, λόγω της κατάργησης (2010) της «βάσης εισαγωγής» που είχε εισαχθεί το 2005, και ακολούθως της εφαρμογής του σχεδίου «ΑΘΗΝΑ» (2013) και της ανακατανομής των εισακτέων. Ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα διαθέτει ένα από τα πλέον ανοικτά και προσβάσιμα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Η διαχρονική αύξηση των φοιτητών αφορά κυρίως τα πανεπιστήμια, έναντι των ΤΕΙ και ωφέλησε κυρίως τις γυναίκες οι οποίες (από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 στα πανεπιστήμια και του 1990 στα ΤΕΙ) αποτελούν την πλειοψηφία του φοιτητικού πληθυσμού.

Η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης συνοδεύτηκε από αύξηση του αριθμού των ιδρυμάτων, των σχολών και των τμημάτων σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο. Η αναδιάρθρωση που επιχειρήθηκε με το σχέδιο «ΑΘΗΝΑ» είχε μικρή επίπτωση, κυρίως στον αριθμό Τμημάτων των ΤΕΙ. Παρά τη συνολική αύξηση των φοιτητών σε όλα τα επιστημονικά πεδία, περισσότερο αναπτύχθηκαν τα πεδία χαμηλότερου κόστους (κοινωνικές, οικονομικές, νομικές και ανθρωπιστικές επιστήμες) στον πανεπιστημιακό τομέα. Ειδικότερα, το πεδίο Τέχνες-Ανθρωπιστικές Επιστήμες παρέμεινε πρώτο σε ολόκληρη την περίοδο 1973-2015, ενώ το πεδίο Κοινωνικές Επιστήμες-Δημοσιογραφία-Ενημέρωση ανήλθε στη δεύτερη θέση την περίοδο 2000-2015. Στα ΤΕΙ πρώτο κατατάσσεται το πεδίο Μηχανική-Κατασκευές, ενώ ακολουθεί η Διοίκηση Επιχειρήσεων, που όμως μειώθηκε με το σχέδιο «Αθηνά».

Με βάση τον αριθμό των φοιτητών, η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ των πλέον ανοικτών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης διεθνώς. Με βάση όμως τον αριθμό των αποφοίτων, η Ελλάδα βρίσκεται λίγο πάνω από το μέσο όρο της ΕΕ, καθώς σημαντικό ποσοστό φοιτητών –

που διαχρονικά παρουσιάζει μεγάλες διακυμάνσεις και διαφορές μεταξύ πανεπιστημίων και ΤΕΙ – δεν ολοκληρώνει τις σπουδές του. Φαίνεται, επιπλέον, ότι τα τελευταία χρόνια το ποσοστό έγκαιρης ολοκλήρωσης των σπουδών κινείται πτωτικά, ιδιαίτερα στα περιφερειακά ιδρύματα έναντι των κεντρικών. Ενδεικτικά, σε 7 πανεπιστημιακά ιδρύματα από όσους εισήχθησαν το 2004 μόνο το 68% του συνόλου των φοιτητών είχε ολοκληρώσει τις σπουδές του, 12 χρόνια αργότερα (το 2016), ενώ τα ποσοστά για τους εισαχθέντες το 2005 και το 2006 είναι 64% και 60% αντίστοιχα.

Σημαντικές μεταβολές σημειώθηκαν και στο διδακτικό προσωπικό. Ύστερα από μια μεγάλη περίοδο συνεχούς αύξησης, ο αριθμός του διδακτικού προσωπικού στα πανεπιστήμια υπερδιπλασιάστηκε (από 5 χιλ. το 1973 σε 10,8 χιλ. το 2015), ενώ στα ΤΕΙ (μεταξύ 1983-2014) αυξήθηκε κατά 3,6 φορές (από 3,2 χιλ. σε 11,5 χιλ.). Στα πανεπιστήμια ο μεγαλύτερος αριθμός διδακτικού προσωπικού παρατηρείται στις Επιστήμες Υγείας (21,3% το 2015), Μηχανικής-Κατασκευών (18,8%) και Τέχνες-Ανθρωπιστικές Επιστήμες (13,6%), ενώ στα ΤΕΙ στη Μηχανική-Κατασκευές (44,1% το 2014), Επιστήμες Υγείας (22,3), και Διοίκηση Επιχειρήσεων (18,7). Στα πανεπιστήμια οι άνδρες αντιπροσωπεύουν το 69% του συνόλου, ενώ στα ΤΕΙ γυναίκες είναι 1 στους 4. Μετά την έναρξη της κρίσης, το διδακτικό προσωπικό των πανεπιστημίων μειώθηκε κατά 19,2% συνολικά μεταξύ 2009-2015, ιδιαίτερα εξαιτίας της μεγάλης μείωσης του βοηθητικού εκπαιδευτικού προσωπικού (μείωση 49% έναντι 11% του τακτικού προσωπικού). Η μείωση του διδακτικού προσωπικού στα ΤΕΙ, μεταξύ 2010 και 2015 είναι ακόμα μεγαλύτερη (64%, από 11,5 χιλ. σε 4,4 χιλ.).

Ο λόγος φοιτητές ανά διδάσκοντα μειώθηκε στα πανεπιστήμια, μεταξύ 2002-2009 από 16 σε 13, ωστόσο στη συνέχεια και μέχρι το 2013-2014 αυξήθηκε από 13 σε 18. Την διετία 2014-2015, ο συγκεκριμένος λόγος παρέμεινε ουσιαστικά σταθερός. Στα ΤΕΙ κυμάνθηκε μεταξύ 13 (1986-1990) και 10 (1991-2009) ενώ, μετά το 2009 εκτινάχθηκε στα 25, λόγω της μεγάλης μείωσης του διδακτικού προσωπικού. Στα πανεπιστήμια, ο λόγος πρωτοετείς φοιτητές ανά διδάσκοντα παρέμεινε σταθερός (γύρω στο 4) μεταξύ 2002-2008. Την περίοδο 2008-2015 αυξήθηκε ελαφρά από τους 3,3 στους 5, αφού την ίδια περίοδο οι πρωτοετείς φοιτητές αυξήθηκαν και το διδακτικό προσωπικό περιορίστηκε. Παρατηρούνται όμως μεγάλες διαφορές μεταξύ των γνωστικών πεδίων, καθώς κυμαίνεται από 1,1 στις Επιστήμες Υγείας μέχρι 7.5 στις Κοινωνικές Επιστήμες, Δημοσιογραφία, Ενημέρωση. Στα ΤΕΙ ο λόγος πρωτοετείς φοιτητές ανά διδάσκοντα ανήλθε από 3,4 το 2002 και 2,1 το 2009 σε 5,3 το 2015.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 στα πανεπιστήμια, και από το 2005 στα ΤΕΙ, ο αριθμός των μεταπτυχιακών φοιτητών αυξήθηκε ραγδαία, αλλά παραμένει από τα χαμηλότερα στην ΕΕ-28 ως ποσοστό του πληθυσμού. Στα πανεπιστήμια, μεταξύ 2002 και 2015 οι μεταπτυχιακοί φοιτητές τριπλασιάστηκαν, αν και ο ρυθμός αύξησης επιβραδύνθηκε μετά το 2008 (από 88% μεταξύ 2002-2007 σε 40% μεταξύ 2009-2015). Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές στα πανεπιστήμια είναι πιο συχνά γυναίκες, ενώ στα ΤΕΙ άνδρες. Την περίοδο 2002-2015 οι περισσότεροι μεταπτυχιακοί φοιτητές, στα πανεπιστήμια, συγκεντρώνονται στις Τέχνες-Ανθρωπιστικές Επιστήμες και έπονται αυτοί στα πεδία της Διοίκησης Επιχειρήσεων-Νομικής και των Φυσικών Επιστημών-Μαθηματικών-Στατιστικής. Στα ΤΕΙ η συντριπτική πλειοψηφία την περίοδο 2005-2013, προέρχεται από τα πεδία της Μηχανικής-Κατασκευών και της Διοίκησης Επιχειρήσεων-Νομικής. Παρά την αύξηση, σε σχέση με τις χώρες της ΕΕ-28, η Ελλάδα έρχεται τελευταία στην κατάταξη που αφορά το ποσοστό του πληθυσμού της που έλαβε τίτλο μεταπτυχιακών σπουδών το 2014.

Οι κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος αυξήθηκαν, επίσης, ραγδαία, ιδιαίτερα μετά το 2000, και είναι κυρίως άνδρες. Ο αριθμός των διδακτορικών φοιτητών μεταξύ 2000-2015 διπλασιάστηκε, με μικρή αύξηση του ποσοστού των γυναικών. Ως προς τον αριθμό των υποψηφίων διδασκόντων στο πληθυσμό, η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ των υψηλότερων στην Ευρώπη. Ο ρυθμός αύξησης όμως επιβραδύνθηκε μετά την έναρξη της κρίσης, καθώς από 51% μεταξύ 2000-2007 μειώθηκε σε 10% μεταξύ 2008-2015.

Συνοπτικά, μετά από μια μακρά περίοδο συνεχούς επέκτασης, όλα τα βασικά μεγέθη που καθορίζουν τη λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης, μετά την έναρξη της κρίσης, υπέστησαν σημαντικές μεταβολές. Εξάιρεση ο αριθμός των νεοεισερχόμενων φοιτητών στα πανεπιστήμια που συνέχισε να αυξάνεται και μετά την έναρξη της κρίσης. Η μικρή διόρθωση του μεγέθους της ανώτατης εκπαίδευσης με το σχέδιο «ΑΘΗΝΑ» αφορούσε κυρίως στον αριθμό των τμημάτων των ΤΕΙ, που σε αρκετές περιπτώσεις, δεν καταργήθηκαν αλλά μετατράπηκαν σε διακριτές κατευθύνσεις (Εισαγωγικές ή Προχωρημένου Επιπέδου) εντός άλλων τμημάτων.

Ο αριθμός των (νεοεισερχόμενων) φοιτητών, του διδακτικού προσωπικού και των εκπαιδευτικών μονάδων (ιδρύματα, σχολές, τμήματα) στο πλαίσιο του ελληνικού συγκεντρωτικού συστήματος καθορίζεται από το κράτος. Οι διοικήσεις των ιδρυμάτων δεν διαθέτουν αποφασιστικές αρμοδιότητες για την εσωτερική τους οργάνωση και διάρθρωση σε σχολές, τμήματα, κατευθύνσεις/τομείς και η στρατηγική τους ικανότητα είναι περιορισμένη, με εξαίρεση τον αυξημένο – συγκριτικά με τις προπτυχιακές σπουδές – βαθμό ελευθερίας που διαθέτουν στην οργάνωση των μεταπτυχιακών τους προγραμμάτων. Ο εκπαιδευτικός στρατηγικός σχεδιασμός των ιδρυμάτων, η οργανωτική ευελιξία και η διοικητική ικανότητα λήψης αποφάσεων είναι περιορισμένα.

Χρηματοδότηση και διαχείριση

Οι επιπτώσεις της κρίσης είναι ιδιαίτερα εμφανείς στη χρηματοδότηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ύστερα από μια περίοδο μεγάλης αύξησης (150% μεταξύ 2001-2009) η συνολική χρηματοδότηση έχει μειωθεί σημαντικά (24% μεταξύ 2010-2014). Η μείωση αυτή είναι μικρότερη της μείωσης του συνόλου της Γενικής Κυβέρνησης μετά το 2010 (31%), αλλά μεγαλύτερη από την αντίστοιχη μείωση του συνόλου της εκπαίδευσης (20%) και υποδηλώνει ότι ο εξορθολογισμός του εκπαιδευτικού συστήματος είναι μικρότερος από το συνολικό εξορθολογισμό του κράτους, ενώ της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι μεγαλύτερος από τις κατώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Παρά τις περικοπές την περίοδο της κρίσης, η συνολική δαπάνη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα, ως ποσοστό του ΑΕΠ, κατατάσσεται το 2015 ελαφρώς πάνω από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης (0,9% έναντι 0,7%, και 0,8% αντίστοιχα), λόγω της μεγάλης μείωσης και του ΑΕΠ. Η δαπάνη όμως στο σύνολο της εκπαίδευσης, ως ποσοστό του ΑΕΠ, στην Ελλάδα (4,3%) υπολείπεται του μέσου όρου της ΕΕ-28 (4,9%) και της Ευρωζώνης (4,7%).

Σημαντικές μεταβολές έχουν σημειωθεί στη σύνθεση της συνολικής χρηματοδότησης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ειδικότερα, η δαπάνη αποζημίωσης εργαζομένων σημείωσε ανάλογη εξέλιξη με το σύνολο της χρηματοδότησης, καθώς την περίοδο 2001-2008 αυξήθηκε κατά 125%, (έναντι 140% στο σύνολο της εκπαίδευσης και 76% στη Γενική Κυβέρνηση). Από το 2009 μέχρι το 2014 μειώθηκε κατά 22% (όσο και στο σύνολο της εκπαίδευσης, έναντι όμως

31% στη Γενική Κυβέρνηση). Ως ποσοστό του ΑΕΠ, η δαπάνη αποζημίωσης εργαζομένων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, υπερβαίνει οριακά τον μέσο όρο της ΕΕ και της Ευρωζώνης, ενώ στο σύνολο της εκπαίδευσης κινείται πάνω από τον μέσο όρο, πριν και μετά την έναρξη της κρίσης (2005-2015).

Ως αποτέλεσμα της μείωσης της συνολικής δαπάνης, μειώθηκε σημαντικά και η ανά φοιτητή δαπάνη που είχε αυξηθεί σημαντικά την περίοδο 2001-2008 (από 3,2 χιλ. το 2001 και 7,6 χιλ. το 2008 σε 5,4 χιλ. το 2014).

Η συνολική χρηματοδότηση των ΑΕΙ έχει, επίσης, μεταβληθεί ποιοτικά και έχει γίνει περισσότερο αβέβαιη, καθώς εξαρτάται πλέον περισσότερο από μη σταθερές πηγές χρηματοδότησης, εθνικές ή ευρωπαϊκές. Συγκεκριμένα, η χρηματοδότηση από σταθερές πηγές έχει μειωθεί, όπως οι λειτουργικές δαπάνες από τον τακτικό προϋπολογισμό (μείωση κατά 66% μεταξύ 2009-2015), και η μισθολογική δαπάνη του μόνιμου προσωπικού (κατά περίπου 20% μεταξύ 2009-2014). Ταυτόχρονα, οι ίδιοι πόροι των ιδρυμάτων του πανεπιστημιακού τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης, που προέρχονται κυρίως από τις ερευνητικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητές τους, σημείωσαν σημαντική αύξηση (47% μεταξύ 2011 και 2015). Αντίθετα, σημαντικές ζημιές σημειώθηκαν στη διαχείριση της περιουσίας των ΑΕΙ.

Παρά τις παραπάνω περικοπές στην κρατική χρηματοδότηση, τη μεταβολή της σύνθεσης της συνολικής χρηματοδότησης, και την ενίσχυση της αβεβαιότητας στη χρηματοδότηση των ΑΕΙ από εθνικές και ευρωπαϊκές πηγές, οι διαδικασίες κατανομής της κρατικής χρηματοδότησης στα ιδρύματα δεν έχουν μεταβληθεί ουσιαδώς. Ειδικότερα, δεν έχουν εισαχθεί συστηματικές διαδικασίες ελέγχου των αποτελεσμάτων της λειτουργίας των ιδρυμάτων, ενώ η κατανομή της κρατικής χρηματοδότησης δεν έχει συνδεθεί με το βαθμό επίτευξης στόχων και αποτελεσμάτων της λειτουργίας τους. Συνεπώς, η ετήσια χρηματοδότηση κάθε ιδρύματος επηρεάζεται, πρωτίστως, από τις ετήσιες διακυμάνσεις (αύξηση- μείωση) της συνολικής χρηματοδότησης από το κράτος, ανεξαρτήτως των αποτελεσμάτων της λειτουργίας τους.

Η περιορισμένη αυτονομία της οικονομικής διαχείρισης των ιδρυμάτων που επικρατούσε πριν από την κρίση (και καθορίζεται και από τη συνταγματικά κατοχυρωμένη νομική τους μορφή ως ΝΠΔΔ), ενισχύεται μετά την έναρξη της κρίσης από τις αυξημένες ανάγκες εποπτείας στο πλαίσιο της εφαρμογής των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας, ενώ η διακυβέρνηση του συνολικού συστήματος και ο δημόσιος έλεγχος ασκείται με παραδοσιακά εργαλεία προληπτικού χαρακτήρα (έλεγχος νομιμότητας).

Έρευνα και καινοτομία στην ανώτατη εκπαίδευση

Η Ελλάδα υστερεί από τον μέσο όρο της ΕΕ στις δαπάνες για Ε&Α (2% ως ποσοστό του ΑΕΠ). Ιδιαίτερα σημαντική είναι η υστέρηση αυτών των δαπανών στον επιχειρηματικό τομέα (0,28% έναντι 1,3% του ΑΕΠ στην ΕΕ το 2014). Η υστέρηση σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ-28 περιορίζεται σε 0,10 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ όταν η σύγκριση περιορίζεται στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης. Επομένως, τα ελληνικά ΑΕΙ κατέχουν δεσπόζουσα θέση και αυξημένη σημασία για την παραγωγή έρευνας στην Ελλάδα σε σχέση με πολλές άλλες χώρες του εξωτερικού. Η εξέχουσα θέση των ΑΕΙ στο ερευνητικό σύστημα της χώρας αντανακλάται στο μερίδιο που κατέχουν στις δαπάνες για Ε&Α, στο προσωπικό που απασχολούν και στον αριθμό των δημοσιεύσεων τους, έναντι των κρατικών ερευνητικών ιδρυμάτων και των επιχειρήσεων. Μέχρι την έναρξη της κρίσης, μάλιστα, τα ΑΕΙ αύξησαν σταθερά το μερίδιό

τους στις συνολικές δαπάνες Ε&Α, ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων αυξήθηκε ακόμα και μετά την έναρξη της κρίσης (σε απόλυτο μέγεθος αλλά και σε ΙΠΑ).

Η οικονομική κρίση έχει σημαντικές επιπτώσεις στις ερευνητικές δραστηριότητες των ΑΕΙ, καθώς ύστερα από 2,5 δεκαετίες ραγδαίας αύξησης της χρηματοδότησης ανακόπηκε η άνοδος των δαπανών για Ε&Α την περίοδο 2008-2012. Έκτοτε παρατηρούνται διακυμάνσεις ενώ, ως ποσοστό του ΑΕΠ, οι δαπάνες έχουν επιστρέψει σε ισχυρή ανοδική πορεία φτάνοντας το 0,96% του ΑΕΠ το 2015 (0,37% του ΑΕΠ στα ΑΕΙ), κυρίως όμως λόγω της μεγάλης πτώσης του παρονομαστή του δείκτη. Επιπλέον, μετά την έναρξη της κρίσης το μερίδιο των ΑΕΙ στις δαπάνες για Ε&Α έχει υποχωρήσει, ενώ υψηλότερα είναι τα μερίδια των κρατικών ιδρυμάτων και των επιχειρήσεων.

Μετά την έναρξη της κρίσης παρατηρούνται επίσης μεταβολές στις πηγές των ερευνητικών πόρων στα ΑΕΙ. Συγκεκριμένα, διαφαίνεται σημαντική πτώση της – γενικά πιο σταθερής – χρηματοδότησης της έρευνας στα ΑΕΙ από τον Τακτικό Προϋπολογισμό, αλλά και απευθείας από το εξωτερικό, με αναπλήρωση από άλλους κρατικούς πόρους (π.χ. ΕΣΠΑ) που όμως εμφανίζουν έντονες διακυμάνσεις, λόγω και της κυκλικότητας των προγραμμάτων χρηματοδότησης. Η συμμετοχή των επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση της έρευνας στα ΑΕΙ παρουσιάζει διακυμάνσεις διαχρονικά, χωρίς φανερό τάση, και είναι κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ. Μικρή αύξηση, αλλά από πολύ χαμηλό επίπεδο, παρατηρείται στους πόρους που προέρχονται από επιχειρήσεις του εξωτερικού.

Το ερευνητικό προσωπικό στα ΑΕΙ, ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, είναι ιδιαίτερα υψηλό (0,80% των απασχολούμενων) σε σύγκριση με άλλα κράτη μέλη της ΕΕ (0,42%), άλλες χώρες της περιοχής και σημαντικές οικονομίες. Παρά τις περικοπές δαπανών, ο ρυθμός ανόδου της απασχόλησης ερευνητικού προσωπικού στην Ελλάδα δεν ανακόπηκε μετά την έναρξη της κρίσης, τόσο στο σύνολο των τομέων όσο και στα ΑΕΙ. Αυξάνεται διαχρονικά και το ποσοστό των ερευνητών έναντι του βοηθητικού προσωπικού και υπερέρχει του μέσου όρου της ΕΕ (80,3% έναντι 78% το 2015). Ωστόσο, συγκριτικά χαμηλό είναι το ποσοστό γυναικών, ερευνητών με διδακτορικό δίπλωμα και αλλοδαπών ερευνητών στο προσωπικό των εγχώριων ΑΕΙ, ενώ παρατηρείται σταδιακή αύξηση της μέσης ηλικίας, λόγω περιορισμού των προσλήψεων, καθώς αυξάνεται το μερίδιο των ηλικιακών ομάδων 55-64 και 35-44 έναντι μείωσης στους 45-54 και 25-34.

Όσον αφορά τα γνωστικά πεδία, το πεδίο της τεχνολογίας καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μερίδιο στις δαπάνες για Ε&Α στα ελληνικά ΑΕΙ. Το μερίδιο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών αυξάνεται διαχρονικά και κατατάσσεται μεταξύ των μεγαλύτερων στις χώρες της Ευρώπης. Αντίθετα, με βάση το μερίδιο των δαπανών για Ε&Α στις φυσικές επιστήμες τα ελληνικά ΑΕΙ, συγκριτικά με άλλες χώρες, κατατάσσονται συγκριτικά χαμηλά. Επιπλέον, ως προς το προσωπικό, προηγείται το πεδίο της τεχνολογίας με 28,3% των ερευνητών στα ΑΕΙ το 2013, ενώ ακολουθούν οι κοινωνικές επιστήμες με 21,3% και οι φυσικές επιστήμες με 16,4%. Μεταξύ 2011 και 2013, καταγράφεται σημαντική πτώση στις επιστήμες υγείας (από 7,5 χιλ. σε 5,3 χιλ. άτομα), με αποτέλεσμα το μερίδιο αυτών των επιστημών στο ερευνητικό δυναμικό της χώρας να συρρικνώνεται από 22,9% σε 13,6% σε μόλις δυο έτη. Σε σύγκριση με άλλες χώρες με διαθέσιμα στοιχεία, η Ελλάδα καταγράφει σχετικά υψηλό ποσοστό ερευνητών σε θέματα τεχνολογίας και σχετικά χαμηλό ποσοστό στις φυσικές επιστήμες.

Όσον αφορά τις επιστημονικές δημοσιεύσεις, μετά από μια περίοδο συνεχούς αύξησής τους, παρατηρείται επιβράδυνση του ρυθμού ανόδου από το 2009 και πτώση από το 2013. Από την άλλη πλευρά, συνεχίζεται η άνοδος του αριθμού αναφορών (ταχύτερα από τις χώρες της ΕΕ και του ΟΟΣΑ), ενώ βελτιώνονται και οι επιδόσεις της χώρας σε όρους σχετικού δείκτη απήχησης, συγκλίνοντας με τις χώρες της ΕΕ και του ΟΟΣΑ. Ως αποτέλεσμα αυτής της σύγκλισης, η Ελλάδα είχε αρκετά υψηλή συμμετοχή στις δημοσιεύσεις με υψηλότερη απήχηση την πενταετία 2010-2014. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα είχε υψηλότερη συμμετοχή σε σύγκριση με το παγκόσμιο σύνολο δημοσιεύσεων στο 1% (1,6%), στο 5% (6,4%), στο 10% (11,7%) και στο 25% (26,7%) των δημοσιεύσεων με υψηλότερη απήχηση. Έντονη είναι όμως, η εσωστρέφεια των εγχώριων ΑΕΙ, καθώς σχετικά μικρό είναι το ποσοστό των δημοσιεύσεων που γίνονται σε συνεργασία με φορείς του ιδιωτικού τομέα.

Παρά το μέγεθος και την ποιότητα του ερευνητικού δυναμικού, όπως αντανακλάται στην εξέλιξη των επιστημονικών δημοσιεύσεων και της διεθνούς απήχυσής τους, και τη δεσπόζουσα θέση των ΑΕΙ στην παραγωγή γνώσης, η συμβολή τους στην παραγωγή καινοτομίας είναι χαμηλή. Ως αποτέλεσμα της εσωστρέφειας των ΑΕΙ και της χαμηλής ενασχόλησης του ιδιωτικού τομέα με Ε&Α, η παραγωγή καινοτομίας στην Ελλάδα υστερεί σημαντικά. Ο συνοπτικός δείκτης καινοτομίας για την Ελλάδα περιορίστηκε σε 0,36 μονάδες το 2015 (από 0,40 το 2014 και 0,37 το 2008). Στην ΕΕ, ο δείκτης ανήλθε σε 0,52 μονάδες το 2015, από 0,50 το 2008. Υστέρηση της Ελλάδας παρατηρείται και στους οκτώ σύνθετους δείκτες καινοτομίας. Η μεγαλύτερη υστέρηση παρατηρείται στον σύνθετο δείκτη που μετρά την παραγωγή καινοτομίας σε όρους διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, κοινοτικών εμπορικών σημάτων και κοινοτικών σχεδίων. Η τιμή για την Ελλάδα στον συγκεκριμένο δείκτη υπολείπεται του μέσου όρου της ΕΕ κατά 56,3%. Στην κατάταξη με βάση τον συγκεκριμένο δείκτη, η χώρα βρίσκεται στην 29^η θέση ανάμεσα στις 36 ευρωπαϊκές χώρες με διαθέσιμα στοιχεία. Η μικρότερη υστέρηση της Ελλάδας σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ παρατηρείται στον σύνθετο δείκτη για τους ανθρώπινους πόρους. Η Ελλάδα έχει καλύτερα εκπαιδευμένο πληθυσμό σε σχέση με άλλες χώρες της Νότιας (όπως Ισπανία, Ιταλία και Μάλτα), Ανατολικής (όπως Τσεχία, Πολωνία και Εσθονία) και Νοτιοανατολικής Ευρώπης (όπως Βουλγαρία, Ρουμανία, Σερβία και Τουρκία). Υστερεί, ωστόσο, σημαντικά από τις χώρες της Βόρειας και της Δυτικής Ευρώπης.

Συνοψίζοντας, τα ελληνικά ΑΕΙ διαθέτουν συγκριτικά μεγάλο ερευνητικό δυναμικό και παραγωγή γνώσης σε διεθνώς ανταγωνιστικό επίπεδο ποιότητας, ενώ η πολιτική εσωτερικής υποτίμησης στη διάρκεια της κρίσης προσφέρει συγκριτικά πλεονεκτήματα κόστους. Τα ελληνικά ΑΕΙ υστερούν όμως, σημαντικά στη σύνδεση και τη συνεργασία των ΑΕΙ με τις επιχειρήσεις και στην αξιοποίηση της παραγόμενης γνώσης στην καινοτομία και την επιχειρηματικότητα.

Η ανάπτυξη ενός εθνικού προγράμματος χρηματοδότησης της έρευνας, που εστιάζει, πρωτίστως, στην ενίσχυση των τομέων με διεθνώς ανταγωνιστικό επίπεδο ποιότητας, θα συμβάλει στην σταθερότητα που απαιτεί η διεθνής ανταγωνιστικότητα της έρευνας.

Η στήριξη της συνεργασίας ΑΕΙ και επιχειρήσεων σε δραστηριότητες καινοτομίας και επιχειρηματικότητας θα συμβάλει στην σύνδεση της έρευνας με τις αναπτυξιακές ανάγκες της χώρας. Η στήριξη της εξωστρέφειας των ΑΕΙ και της συνεργασίας τους με εγχώριες και διεθνείς επιχειρήσεις σε δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης, μπορούν να συμβάλλουν περαιτέρω στον περιορισμό της «διαρροής εγκεφάλων», στην ενίσχυση της καινοτομίας και της

επιχειρηματικότητας, στην ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη των επιχειρήσεων και της ελληνικής οικονομίας.

Νέες τεχνολογίες στην ανώτατη εκπαίδευση

Η μελέτη έδειξε, επιπλέον, ότι ορισμένα μόνο από τα ελληνικά ΑΕΙ έχουν αξιοποιήσει τις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών στην ανώτατη εκπαίδευση (e-learning) ενώ ακόμα λιγότερο έχουν αξιοποιηθεί οι δυνατότητες των ανοικτών διαδικτυακών μαθημάτων (MOOCs) με πιστοποίηση της μάθησης. Η πρόσφατη έναρξη λειτουργίας της πλατφόρμας courcity.gr για την προσφορά επιμορφωτικών μαθημάτων με βεβαίωση παρακολούθησης έναντι αμοιβής, αποτελεί μια νέα εξέλιξη στο χώρο αυτό.

Ενώ η εκπαίδευση ατόμων με εξειδίκευση στις ΤΠΕ είναι ποσοτικά επαρκής, η Ελλάδα υστερεί σημαντικά στην παραγωγή ψηφιακών τεχνολογιών. Μόλις 1,8 διπλώματα ευρεσιτεχνίας σε ΤΠΕ ανά εκατομμύριο κατοίκων καταγράφονται σύμφωνα με το European Patent Office το 2013 έναντι 23,2 κατά μ.ο. στην ΕΕ. Υστέρηση παρουσιάζεται και στην υιοθέτηση καινοτόμων ψηφιακών τεχνολογιών στην παραγωγή, ενώ ως προς την χρήση λογισμικού ERP και την ανάλυση μεγάλων δεδομένων, η χώρα βρίσκεται υψηλότερα από το μέσο όρο της ΕΕ. Σημαντική υστέρηση καταγράφεται στη χρήση τεχνολογιών RFID και λογισμικού CRM, καθώς και στην αυτοματοποίηση των συναλλαγών με προμηθευτές και πελάτες.

Τριτοβάθμια εκπαίδευση και απασχόληση αποφοίτων

Η οικονομική κρίση έχει σημαντικές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας που θέτουν την τριτοβάθμια εκπαίδευση και τον προσανατολισμό των εκπαιδευτικών της δραστηριοτήτων μπροστά σε σημαντικές προκλήσεις. Η ανάλυση των στοιχείων της έρευνας εργατικού δυναμικού δείχνει ότι η αναντιστοιχία μεταξύ των γνώσεων και δεξιοτήτων των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που προϋπήρχε της κρίσης, έχει αυξηθεί σημαντικά μετά το 2009.

Αξίζει να τονιστεί ότι τα στοιχεία που αναλύθηκαν δεν αποτυπώνουν την πλήρη εικόνα, καθώς δεν συμπεριλαμβάνονται οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που έχουν μεταναστεύσει στο εξωτερικό μετά την ολοκλήρωσή των σπουδών στα ελληνικά ΑΕΙ ή δεν επέστρεψαν στην Ελλάδα, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους στο εξωτερικό. Παρότι δεν διαθέτουμε πλήρη στοιχεία για το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά της πρόσφατης εξωτερικής μετανάστευσης, σύμφωνα με τις υπάρχουσες εκτιμήσεις υπερβαίνει τις 400.000 και συνεχίζει να αυξάνεται. Φαίνεται επίσης ότι, στην πλειοψηφία τους, αφορά αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, με μεγάλες διαφορές μεταξύ των γνωστικών πεδίων, καθώς φαίνεται ότι περιλαμβάνεται μεγάλος αριθμός αποφοίτων επιστημών υγείας και μηχανικών. Οι διαφορές αυτές αντανακλούν τις διαφορετικές συνθήκες απασχόλησης μεταξύ των διαφορετικών γνωστικών πεδίων και ειδικοτήτων και τις διαφορετικές δυνατότητες για μετανάστευση που έχουν απόφοιτοι συγκεκριμένων πεδίων.

Ειδικότερα, η μεγάλη επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης και το άνοιγμα της πρόσβασης σε αυτήν, αλλά και η εξωτερική μετανάστευση φοιτητών που έχουν επιστρέψει, τις τελευταίες δεκαετίες, είχαν ως αποτέλεσμα τη μεγάλη αύξηση του αριθμού των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στον πληθυσμό της χώρας (μεταξύ 2000-2016 σχεδόν διπλασιάστηκε από 1,1 εκατ. σε 2,04 εκατ.) και, αντιπροσωπεύοντας το 24% του συνολικού πληθυσμού, είναι αντίστοιχος με τον μέσο όρο της ΕΕ.

Από τα 2,04 εκατ. πληθυσμό με τριτοβάθμια εκπαίδευση, το 63% (ή 1,3 εκατ. άτομα) εργάζονται, το 13% (ή 274 χιλ. άτομα) είναι άνεργοι και το υπόλοιπο 24% (ή 484 χιλ. άτομα) δεν είναι οικονομικά ενεργοί (αποτελούν δηλ. τους συνταξιούχους ή άτομα που δεν αναζητούν εργασία). Από τα 3,7 εκατ. εργαζομένους το 2016, οι 1,29 εκατ. (ή 35% του συνόλου) έχουν πτυχίο ή μεταπτυχιακές σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ ίδιος σχεδόν είναι ο αριθμός των εργαζομένων με λυκειακή εκπαίδευση (1,28 εκατ. ή 34%).

Το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης (δηλαδή το ποσοστό του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας που απασχολείται) καταγράφεται στα άτομα με μεταπτυχιακές σπουδές ή διδακτορικό (79%). Στους απόφοιτους πανεπιστημίων ή ΤΕΙ οι οποίοι κατέχουν μόνο πρώτο πτυχίο, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν χαμηλότερο κατά 18 ποσοστιαίες μονάδες το 2016, ακολουθώντας επίσης πτωτική πορεία τα τελευταία χρόνια (61% το 2016 από 75% το 2009). Σε σύγκριση με την ΕΕ, το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων με τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι το χαμηλότερο μεταξύ των χωρών-μελών.

Οι περισσότεροι άνεργοι (2001-2016) είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης και αντανακλούν τη σημαντικότερη διαρθρωτική αδυναμία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος που αποτελεί η χαμηλή συμμετοχή μαθητών στην τεχνική επαγγελματική, έναντι της γενικής μέσης εκπαίδευσης. Ανήλθαν το 2016 σε 434 χιλ. άτομα και ακολούθησαν οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μόνο με πρώτο πτυχίο οι οποίοι ανήλθαν στους 252 χιλ. Ωστόσο, το μερίδιο των ανέργων με τριτοβάθμια εκπαίδευση (στο σύνολο των ανέργων) σημείωσε τη μεγαλύτερη άνοδο (από 14,7% το 2001 σε 24,6% το 2016). Η αύξηση του αριθμού των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης τα τελευταία χρόνια δεν συνοδεύτηκε από αντίστοιχη αύξηση της ικανότητας απορρόφησής τους στην αγορά εργασίας, εντείνοντας την μεταξύ τους αναντιστοιχία.

Αν και το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας καταγράφεται στα άτομα με μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση και στα άτομα που ολοκλήρωσαν το γυμνάσιο (27,7% και 27,4% το 2016), στα άτομα με τριτοβάθμια εκπαίδευση το ποσοστό ανεργίας σημείωσε άνοδο κατά 11 μονάδες (από 7% το 2009 στο 18,3% το 2016). Αντίθετα, στους κατόχους μεταπτυχιακού ή διδακτορικού διπλώματος το ποσοστό ανεργίας είναι το χαμηλότερο (12%), καταγράφοντας επίσης τη μικρότερη αύξηση (κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες) σε σχέση με το 2009.

Σημαντικές διαφορές στις συνθήκες απασχόλησης επικρατούν μεταξύ των αποφοίτων διαφορετικών γνωστικών πεδίων. Το μεγαλύτερο ποσοστό πτυχιούχων είναι απόφοιτοι του πεδίου Κοινωνικών, Οικονομικών και Νομικών επιστημών (615,3 χιλ. ή 30,1%). Ακολουθούν οι απόφοιτοι στην κατηγορία Μηχανολογία-Βιομηχανία-Κατασκευές οι οποίοι ανήλθαν σε 320,6 χιλ. ή 15,7% στο σύνολο των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης το 2016 καταγράφονται στους αποφοίτους Υγείας και στους απόφοιτους σχολών πληροφορικής (71% και 69% αντίστοιχα). Στους αποφοίτους στο πεδίο σπουδών Βιομηχανία-Κατασκευές το ποσοστό ήταν σχεδόν αντίστοιχο με εκείνο για το σύνολο των εργαζομένων με τριτοβάθμια εκπαίδευση (65%), σε αντίθεση με το ποσοστό απασχόλησης στους αποφοίτους Κοινωνικών-Οικονομικών-Νομικών σπουδών το οποίο κυμάνθηκε κάτω από τον μέσο όρο. Διαχρονικά το μικρότερο ποσοστό ανεργίας καταγράφεται στους αποφοίτους των επιστημών Υγείας (10,6% το 2010). Αντίθετα, το ποσοστό ανεργίας στους αποφοίτους με σπουδές στις Κοινωνικές επιστήμες-Οικονομικά-Νομική διπλασιάστηκε το 2016 σε

σχέση με το 2009 (17,5%), ενώ αντίστοιχη τάση παρατηρείται και στους αποφοίτους στο ευρύτερο πεδίο σπουδών Βιομηχανία-Κατασκευές.

Οι περισσότεροι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εργάζονται στο κλάδο των υπηρεσιών. Η συμμετοχή τους σε κλάδους όπου παράγονται εμπορεύσιμα προϊόντα, όπως η μεταποίηση και η γεωργία-κτηνοτροφία είναι μικρή. Ο κλάδος της «Εκπαίδευσης» απορροφά το μεγαλύτερο αριθμό (266,7 χιλ. το 2016 που αντιστοιχεί στο 21% έναντι 23% το 2008) και ιδιαίτερα μεταξύ των αποφοίτων των πανεπιστημίων όπου απασχολείται το ¼ του συνόλου. Ακολουθούν οι απασχολούμενοι στη Δημόσια διοίκηση-Άμυνα, κλάδος που σχετίζεται με υπηρεσίες του δημόσιου τομέα (172,3 χιλ. το 2016 που αντιστοιχεί στο 13% έναντι 14% το 2008), με το μερίδιο των αποφοίτων πανεπιστημίων να υπολείπεται εκείνου των ΤΕΙ (10,6% έναντι 17,6%). Τα ποσοστά αυτά διαφέρουν σημαντικά από το μέσο όρο της ΕΕ (με 16% στην Εκπαίδευση και 9% στη Δημόσια Διοίκηση-Άμυνα).

Οι περισσότεροι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης απασχολούνται σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα. Οι απόφοιτοι πανεπιστημίων, όμως, απασχολούνται περισσότερο σε δημόσιες υπηρεσίες (62% έναντι 28% των ΤΕΙ). Στον ιδιωτικό τομέα, το 55% των απασχολούμενων με τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι απόφοιτοι πανεπιστημίου και το 33% απόφοιτοι ΤΕΙ. Το μεγαλύτερο μερίδιο εργαζομένων με μεταπτυχιακό ή διδακτορικό απασχολείται σε επιχειρήσεις ελεγχόμενες από το Δημόσιο και σε ΝΠΔΔ/ΝΠΙΔ. Μετά το 2009 καταγράφεται μεγάλη μείωση των απασχολούμενων στον δημόσιο τομέα (27%), σε αντίθεση με τους απασχολούμενους στον ιδιωτικό τομέα που παρατηρείται αύξηση (κατά 15%). Η αύξηση στον ιδιωτικό τομέα οφείλεται στην αύξηση των αποφοίτων πανεπιστημίων κατά 4% ενώ οι απόφοιτοι ΤΕΙ αυξήθηκαν κατά 26%.

Η μετάβαση από την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην αγορά εργασίας για τους πιο πρόσφατα αποφοιτήσαντες είναι δυσκολότερη. Το ποσοστό απασχόλησης όσων αποφοίτησαν μετά το 2011 είναι χαμηλότερο από το σύνολο (56% έναντι 62% του συνόλου). Το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται στο 36%, σχεδόν διπλάσιο από το σύνολο. Οι μισθολογικές απολαβές τους είναι χαμηλότερες καθώς σχεδόν 6 στους 10 εργαζόμενους οι οποίοι έλαβαν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μετά το 2011 δηλώνουν ότι λαμβάνουν μισθό από €400 έως €800, ενώ ποσοστό 16% δηλώνει ότι αμείβεται με λιγότερα από €400.

Η μεγάλη αύξηση της ανεργίας μετά το 2009 έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός μεγάλου αποθέματος γνώσεων και δεξιοτήτων των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (274 χιλ.) που παραμένει αναξιοποίητο και απειλείται με απαξίωση. Το μεγάλο απόθεμα δεξιοτήτων και η αυξημένη «διαρροή εγκεφάλων», από τη σκοπιά του δημοσίου συμφέροντος και της δημόσιας επένδυσης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, θέτουν υπό επανεξέταση τη σκοπιμότητα του συνολικού μεγέθους του συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης, που διαμορφώθηκε πριν από την κρίση.

Για την εξυπηρέτηση της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και της οικοδόμησης ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου, απαιτείται αλλαγή έμφασης στην παρεχόμενη ανώτατη εκπαίδευση και, ιδιαίτερα στα πανεπιστήμια, με στροφή τους από την εκπαίδευση, πρωτίστως, εκπαιδευτικών και υπαλλήλων της κρατικής διοίκησης, στην εκπαίδευση στελεχών σε τομείς παραγωγής διεθνώς ανταγωνιστικών προϊόντων του πρωτογενούς τομέα και της μεταποίησης, και υπηρεσιών με εξαγωγικό προσανατολισμό. Για τον στροφή αυτή και τον καλύτερο

συντονισμό της παρεχόμενης τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας είναι απαραίτητη α) η ενίσχυση της οργανωτικής ευελιξίας και της διοικητικής αυτονομίας των ιδρυμάτων, β) η υποστήριξη της στρατηγικής τους ικανότητας και γ) στήριξη της συνεργασίας και αλληλεπίδρασης των ιδρυμάτων με τις επιχειρήσεις για την καλύτερη ανταπόκριση στις ανάγκες τους σε δεξιότητες και ανθρώπινο δυναμικό.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με την ανάλυση των ευρημάτων, των συμπερασμάτων και των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η τριτοβάθμια εκπαίδευση και τη διατύπωση προτάσεων πολιτικής για την αντιμετώπισή τους.

Οι προκλήσεις για την ανώτατη εκπαίδευση

Η μεγάλη επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης έχει συμβάλει στον ευρύτερο μετασχηματισμό της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας τις τελευταίες δεκαετίες, με κύριο χαρακτηριστικό τη συρρίκνωση της απασχόλησης στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και τη διεύρυνση του τριτογενούς τομέα¹. Με την μεγάλη επέκταση του συνολικού της μεγέθους (ιδρύματα-προσωπικό-φοιτητές) η ανώτατη εκπαίδευση συνέβαλε στην ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας, ενώ με την γεωγραφική επέκταση και την περιφερειακή ανάπτυξη και διάρθρωση των ΑΕΙ επιδιώχθηκε η άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων με ενίσχυση της δραστηριότητας στις περιφέρειες της χώρας, μέσω της δημιουργίας υποδομών, την εγκατάσταση φοιτητών και προσωπικού, και τη συγκράτηση της «εξόδου» από τις περιφέρειες προς το κέντρο της χώρας.

Η κρίση που ξεκίνησε το 2009 είχε σημαντικές επιπτώσεις στα βασικά μεγέθη του συστήματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και τις λειτουργίες των ιδρυμάτων. Ύστερα από την ισχυρή αντίσταση και, τελικά, την ανατροπή των μεταρρυθμίσεων (νόμος 4009/2011) και τον περιορισμό των δομικών μεταβολών που επιχειρήθηκαν να εισαχθούν (σχέδιο «ΑΘΗΝΑ», 2012-2013) κατά τη διάρκεια της κρίσης, η συνολική δομή, το μέγεθος του συστήματος, το ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργίας των ιδρυμάτων, ο συνολικός τρόπος διακυβέρνησης του συστήματος, καθώς και η οργάνωση και η διοίκηση των μεμονωμένων ιδρυμάτων έχουν ελάχιστα μεταβληθεί, παρά τις σημαντικές περικοπές στην κρατική χρηματοδότηση των ιδρυμάτων που έχουν σημειωθεί.

Επιπλέον, παρά τις επιμέρους διαφορές που επικρατούν μεταξύ των ιδρυμάτων του πανεπιστημιακού και εκείνων του τεχνολογικού τομέα, των διαφορετικών ιδρυμάτων σε κάθε τομέα, και μεταξύ των διαφορετικών γνωστικών πεδίων, όταν εξετάζεται το σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης, διαπιστώνεται ότι η παρεχόμενη εκπαίδευση και τα προγράμματα σπουδών, ιδιαίτερα εκείνα του πανεπιστημιακού τομέα, παραμένουν προσανατολισμένα, πρωτίστως, στην προετοιμασία για την απασχόληση στην εκπαίδευση και τις δημόσιες υπηρεσίες. Αντίθετα, τα μερίδια που απασχολούνται σε παραγωγικούς τομείς προϊόντων και υπηρεσιών με εξαγωγικό προσανατολισμό παραμένουν μικρά. Το σχέδιο «ΑΘΗΝΑ», συνοδεύτηκε από ανακατανομή νεοεισερχόμενων φοιτητών από τα ΤΕΙ στα πανεπιστήμια. Οι απόφοιτοι των ΤΕΙ όμως διεύρυναν το μερίδιο της απασχόλησής τους στον ιδιωτικό τομέα, στη διάρκεια της κρίσης, ενώ τα πανεπιστήμια παραδοσιακά είναι περισσότερο συνδεδεμένα με την απασχόληση στον δημόσιο τομέα.

Τα ευρήματα και τα συμπεράσματα της μελέτης ανέδειξαν ότι η ανώτατη εκπαίδευση, ύστερα από μια μακρά περίοδο μεγάλης επέκτασης, αποτελεί ένα από τα πιο ανοικτά και προσβάσιμα συστήματα μεταξύ των πιο ανεπτυγμένων χωρών του πλανήτη. Αντιμετωπίζει όμως πλέον, σημαντικές προκλήσεις. Οι προκλήσεις αυτές, αν και είχαν συχνά διαπιστωθεί πριν από την έναρξη της κρίσης, γίνονται, πλέον, πιο επιτακτικές καθώς αφορούν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από το παρελθόν τη διατήρηση της ποιότητας των ΑΕΙ σε διεθνώς ανταγωνιστικό επίπεδο. καθώς Η συνολική χρηματοδότησή τους και το διδακτικό τους προσωπικό – ιδιαίτερα στα ΤΕΙ – έχουν μειωθεί, ενώ αυξανόμενη πίεση ασκείται από την τάση γήρανσης

¹ Βλέπε και Δελτίου Τύπου ΕΛΣΤΑΤ (17-2-2017) Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1981-2015. Μεταβολές στην αγορά εργασίας τα τελευταία 35 χρόνια, όπως αποτυπώνονται στα αποτελέσματα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού.

του προσωπικού, λόγω αδυναμίας ανανέωσης του, και από τη μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και ελκυστικότητας των ελληνικών ΑΕΙ, που εντείνει την τάση φυγής επιστημόνων στο εξωτερικό.²

Η σημασία των ΑΕΙ και του ανθρωπίνου κεφαλαίου που δημιουργούν και προσφέρουν για την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, τη διατηρήσιμη ανάπτυξή της, και την κοινωνική συνοχή καθιστούν την αποτελεσματική αντιμετώπιση των σημαντικότερων προσκλήσεων που αντιμετωπίζει η ανώτατη εκπαίδευση, κεντρικής σημασίας πρόκληση για το ελληνικό κράτος.

Σε αυτό το πλαίσιο, η μελέτη διακρίνει τρεις σημαντικές προκλήσεις για την ανώτατη εκπαίδευση, που αναλύονται ειδικότερα παρακάτω.

A. Βελτίωση της απόδοσης και της αποτελεσματικότητας της δημόσιας δαπάνης στην ανώτατη εκπαίδευση, με εξορθολογισμό του συνολικού μεγέθους, και της περιφερειακής διάρθρωσης της ανώτατης εκπαίδευσης.

Η κρίση έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ανώτατη εκπαίδευση, καθώς η απόδοση της δημόσιας επένδυσης στην ανώτατη εκπαίδευση περιορίζεται σημαντικά, όπως έδειξε η μελέτη, από την μεγάλη ανεργία των αποφοίτων, τα χαμηλά ποσοστά ολοκλήρωσης και η πτωτική τους τάση, και την εκτεταμένη και συνεχιζόμενη μετανάστευση πτυχιούχων³.

Ο αριθμός των φοιτητών

Η πολυετής κρίση και η μεγάλη αύξηση της ανεργίας των αποφοίτων έχουν δημιουργήσει μεγάλο απόθεμα εξειδικευμένου ανθρωπίνου κεφαλαίου υψηλών δεξιοτήτων που παραμένει αναξιοποίητο, υποαπασχολείται ή ετεροαπασχολείται. Η διατήρηση του μεγέθους της ανώτατης εκπαίδευσης, όπως διαμορφώθηκε πριν από την κρίση, περιορίζει την απόδοση της δημόσιας δαπάνης στην ανώτατη εκπαίδευση. Πέρα από το οικονομικό όμως, προκαλείται και σημαντικό κοινωνικό κόστος με πολιτικές προεκτάσεις και συνέπειες, καθώς η συνέχιση της ίδιας πολιτικής με εκείνη πριν από την έναρξη της κρίσης, δημιουργεί πλέον, μια ισχυρή ομάδα πίεσης με διαψευσμένες προσδοκίες για την επαγγελματική και κοινωνική της εξέλιξη, που επιδιώκει την πρόσληψη της στους τομείς της δημόσιας διοίκησης και εκπαίδευσης.

Η ζήτηση για απασχόληση στους τομείς αυτούς, όμως, στο προβλέψιμο μέλλον αντιβαίνει όχι μόνο με τους δημοσιονομικούς περιορισμούς που αντιμετωπίζει, μακροπρόθεσμα, το ελληνικό κράτος, αλλά και με τις δυσμενείς δημογραφικές τάσεις μετά την έναρξη της κρίσης

² Η ακριβής έκταση του φαινομένου αποχωρήσεων από τα ΑΕΙ λόγω φυγής στο εξωτερικό, δεν είναι γνωστή.

³ Ο αριθμός όσων πτυχιούχων μεταναστεύουν δεν είναι γνωστός. Οι Λαμπριανίδης και Πρατσινάκης (2015) υπολογίζουν ότι την περίοδο 2010-2013 μετανάστευσαν από την Ελλάδα περίπου 224.000 άτομα, από τους οποίους το 75% (168.000) είναι πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, από τους οποίους το 1/3 (56.000) με μεταπτυχιακό σπουδές ή αποφοίτους πολυτεχνικών και ιατρικών σπουδών. Η Λαζαρέτου (2016) υπολογίζει ότι την περίοδο 2008-2013 ο συνολικός αριθμός των μόνιμων κατοίκων της Ελλάδας που εξήλθαν μόνιμα από τη χώρα ανήλθε σε 427.000, ενώ μεταξύ 2010 και 2013 ο αριθμός των Ελλήνων υπηκόων που εξήλθε από τη χώρα ανήλθε σε 209.000 ενώ ο αριθμός των μη Ελλήνων υπηκόων μόνιμων κατοίκων της χώρας σε 187.000. Σύμφωνα με την ICAP σε έρευνα δείγματος 1268 ατόμων που μετακινήθηκαν εκτός χώρας οι 9 στους 10 έχουν ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση, με την πλειονότητα να έχει μεταπτυχιακές σπουδές (55% μεταπτυχιακό τίτλο και 9% διδακτορικό).

(μείωση κατά 20-25% των γεννήσεων από το 2009 και έπειτα, εξωτερική μετανάστευση Ελλήνων σε δυναμικές και αναπαραγωγικές ηλικίες, φυγή αλλοδαπών μεταναστών από την Ελλάδα). Οι συνέπειες της συρρίκνωσης του μαθητικού πληθυσμού που έχει ήδη ξεκινήσει, στις προοπτικές μελλοντικής απασχόλησης αποφοίτων ΑΕΙ στον τομέα της εκπαίδευσης εν-ισχύονται και από τον, μέχρι τώρα, περιορισμένο εξορθολογισμό του συνόλου του εκπαιδευτικού συστήματος⁴, όπως αντανακλάται στις αναλογίες μαθητών-εκπαιδευτικών, μαθητών ανά τάξη, ωράρια διδασκαλίας, ωρολόγια προγράμματα, διάρκεια διδακτικών ωρών, αριθμό ειδικοτήτων, και την ομοιομορφία του σχολικού προγράμματος.).

Θα πρέπει επίσης, να ληφθεί υπόψη ότι οι τρέχουσες μεγάλες δημογραφικές αλλαγές που έχουν σημειωθεί, θα αρχίσουν να έχουν επιπτώσεις στην ανώτατη εκπαίδευση από το έτος 2026 και έπειτα, οπότε ο σημερινός αριθμός των θέσεων εισακτέων στα ΑΕΙ – αν δεν μειωθεί – θα αποτελεί το 80% περίπου των γεννήσεων και, αναμένεται ότι θα υπερβαίνει τον αριθμό των αποφοίτων του Λυκείου.

Στην κατεύθυνση της μείωσης των εισακτέων στην ανώτατη εκπαίδευση συντείνει και η σημαντική μείωση της δημόσιας δαπάνης στην ανώτατη εκπαίδευση που έχει σημειωθεί μετά την έναρξη της κρίσης, προκειμένου να βελτιωθεί το επίπεδο ποιότητας της λειτουργίας των ιδρυμάτων, και η διεθνής θέση τους (όπως π.χ. αυτή αντανακλάται στις θέσεις που καταλαμβάνουν στα διεθνή συστήματα ταξινόμησης ΑΕΙ), ώστε να αντιστοιχεί περισσότερο στο επίπεδο ανάπτυξης της χώρας.

Η επανεξέταση του συνολικού μεγέθους της ανώτατης εκπαίδευσης είναι περισσότερο επιτακτική για συγκεκριμένα γνωστικά πεδία, όπως των ανθρωπιστικών σπουδών, των επιστημών υγείας και της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, καθώς το υπάρχον απόθεμα του συνόλου των 270.000 άνεργων πτυχιούχων και οι προοπτικές στην αγορά εργασίας για συγκεκριμένες ειδικότητες υποδεικνύουν ότι η προοπτική ένταξής τους στην απασχόληση δεν θα είναι εύκολη, τα προσεχή χρόνια.

Τα στοιχεία της παρούσας μελέτης και η ανάλυση που προηγήθηκε μπορούν να συμβάλλουν και στην επιλογή των γνωστικών πεδίων για την κατά προτεραιότητα μείωση των εισακτέων, λαμβάνοντας υπόψη, καταρχάς, ότι α) τα πανεπιστήμια είναι περισσότερο προσανατολισμένα από τα ΤΕΙ στην απασχόληση των αποφοίτων τους στους τομείς της εκπαίδευσης και της δημόσιας διοίκησης, β) τα ποσοστά ανεργίας διαφέρουν μεταξύ των γνωστικών αντικείμενων των αποφοίτων και είναι μεγαλύτερα στα πεδία των Τεχνών-Ανθρωπιστικών Επιστημών και των Κοινωνικών Επιστημών, γ) οι δημογραφικές τάσεις θα έχουν μελλοντικά μεγαλύτερες επιπτώσεις στο αντικείμενο των επιστημών εκπαίδευσης, δ) τα ποσοστά ανεργίας επηρεάζονται και από τις διαφορές ως προς τη δυνατότητα εξωτερικής μετανάστευσης μεταξύ των αποφοίτων διαφορετικών αντικείμενων (π.χ. απόφοιτοι ιατρικής και σχολών μηχανικών έναντι αποφοίτων ανθρωπιστικών επιστημών).

Η μείωση των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση, πέρα από τη μείωση των θέσεων εισαγωγής στα ΑΕΙ, μπορεί να επιτευχθεί και με άρση εκείνων των θεσμικών παραγόντων που στρεβλώνουν την πραγματική ζήτηση για πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση. Η ζήτηση αυτή καθορίζεται από το συνολικό πλαίσιο και την πολιτική ρύθμισης των ροών εντός του

⁴ Για τον εξορθολογισμό του εκπαιδευτικού συστήματος βλέπε περισσότερα στη μελέτη του ΟΟΣΑ, 2011.

εκπαιδευτικού συστήματος, που διαμορφώθηκε στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες, καθώς το μοναδικό ουσιαστικά φίλτρο που ρυθμίζει τις ροές του μαθητικού πληθυσμού αποτελούν οι εισαγωγικές εξετάσεις στα ΑΕΙ. Το πλαίσιο αυτό αντανακλάται ιδιαίτερα στην απόκλιση του ποσοστού συμμετοχής στην τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα συγκριτικά με άλλες χώρες. Η ριζική επανεξέταση της δομής του εκπαιδευτικού συστήματος με στόχο την ενίσχυση της ελκυστικότητας της δευτεροβάθμιας τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, και βελτίωση της σύνδεσής της με την αγορά εργασίας και την απασχόληση θα συμβάλλει στην αλλαγή των μαθητικών ροών και της ζήτησης για ανώτατη εκπαίδευση.

Στη μείωση της ζήτησης για ανώτατη εκπαίδευση και στην ρύθμιση των ροών μπορεί να συμβάλει, επιπλέον, η μεταρρύθμιση όσων θεσμικών παραμέτρων την στρεβλώνουν ενισχύοντάς την. Τέτοια θεσμική παράμετρος αποτελεί η απόδοση επαγγελματικών δικαιωμάτων διορισμού στην δημόσια εκπαίδευση σε αποφοίτους πρώτου κύκλου σπουδών και η κατοχύρωση της απαιτούμενης «παιδαγωγικής επάρκειας» μέσω της απόκτησης μεγάλης ποικιλίας τίτλων μεταπτυχιακών σπουδών. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να σχεδιαστεί ειδικά και να προσφέρεται από θεσμοθετημένες πανεπιστημιακές Σχολές Εκπαίδευσης, να έπεται της ολοκλήρωσης του πρώτου κύκλου σπουδών, και ο συνολικός αριθμός όσων εισάγονται να συνδεθεί με τις ανάγκες σε εκπαιδευτικούς, που γενικά, είναι ευκολότερα προβλέψιμες. Πέρα από τα οφέλη από τη σκοπιά της δημόσιας επένδυσης, και τις δαπάνες των ιδρυμάτων, η μεταρρύθμιση της αρχικής εκπαίδευσης θα έχει σημαντικά οφέλη από τη σκοπιά της ποιότητας της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, και – συνεπώς – της ποιότητας της εκπαίδευσης συνολικά. Η απόδοση της ανώτατης εκπαίδευσης μπορεί περαιτέρω να βελτιωθεί, και η ζήτηση να μειωθεί, εφόσον η απόδοση επαγγελματικών δικαιωμάτων περιοριστεί στα ρυθμιζόμενα επαγγέλματα και αποσυνδεθεί από το πτυχίο.

Τα ποσοστά ολοκλήρωσης

Η απόδοση της δημόσιας επένδυσης στα ΑΕΙ περιορίζεται από τα χαμηλά ποσοστά ολοκλήρωσης (αριθμός αποφοίτων), την πτωτική τάση των ποσοστών (έγκαιρης) ολοκλήρωσης των σπουδών, και τον αυξανόμενο αριθμό όσων παραμένουν για πολλά χρόνια εγγεγραμμένοι πέραν της κανονικής διάρκειας των σπουδών τους. Ειδικότερα, τα ποσοστά μη έγκαιρης ολοκλήρωσης είναι, στα πανεπιστήμια, μεγαλύτερα στα γνωστικά πεδία των «Ανθρωπιστικών Σπουδών-Τεχνών» και των «Κοινωνικών Επιστημών, Δημοσιογραφίας, Ενημέρωσης», ενώ στα ΤΕΙ στα πεδία «Μηχανική-Κατασκευές» και «Διοίκηση Επιχειρήσεων-Νομική». Τα αυξανόμενα ποσοστά μη έγκαιρης ολοκλήρωσης επιδρούν και στα ποσοστά ολοκλήρωσης, καθώς τα διαθέσιμα στοιχεία σε δείγμα πανεπιστημίων που αναλύθηκαν από την παρούσα μελέτη, δείχνουν σημαντική μείωση σε όλη την περίοδο από το 2004 έως το 2012, με διαφορές μεταξύ κεντρικών και περιφερειακών ιδρυμάτων.

Περιφερειακή διάρθρωση των ΑΕΙ

Πέρα από τη μείωση των φοιτητών, η απόδοση της δημόσιας επένδυσης στα ΑΕΙ μπορεί να βελτιωθεί με επανεξέταση της περιφερειακής διάρθρωσης του συνολικού συστήματος. Οι συγχωνεύσεις και η «συγκέντρωση δυνάμεων» μπορούν να συμβάλλουν στη διασφάλιση της βιωσιμότητας του συστήματος, μέσω αξιοποίησης οικονομιών κλίμακας, ύστερα από τις μεγάλες περικοπές της κρατικής χρηματοδότησης. Πρωτίστως όμως οι συγχωνεύσεις θα ενισχύσουν την ποιότητα και τη διεθνή – ευρωπαϊκή και παγκόσμια – ανταγωνιστικότητα, ορατότητα και ισχυρή παρουσία των ΑΕΙ.

Τα ελληνικά ΑΕΙ, πέρα από τις τοπικές, περιφερειακές και εθνικές ανάγκες καλούνται να δραματίσουν διεθνή ρόλο και να αντιμετωπίσουν διεθνείς και παγκόσμιες προκλήσεις στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, της εντεινόμενης παγκοσμιοποίησης, και της σταδιακής μετατόπισης της διεθνούς ισχύος από την Δύση στην Ανατολή. Τα ελληνικά ιδρύματα χρειάζεται όχι μόνο να συγκρατήσουν το επιστημονικό και ερευνητικό τους προσωπικό, ιδιαίτερα εκείνο που είναι διεθνώς ανταγωνιστικό και μπορεί ευκολότερα να μεταναστεύσει, αλλά ταυτόχρονα, να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητά τους στην προσέλκυση ερευνητικών πόρων από διεθνείς πηγές χρηματοδότησης, δημόσιες (κυρίως την Ευρωπαϊκή Ένωση), και ιδιωτικές (διεθνείς επιχειρήσεις). Χρειάζεται να διατηρήσουν τις ιστορικά διαμορφωμένες διεθνείς τους σχέσεις και συνεργασίες με τα ΑΕΙ της Ευρώπης και της υπόλοιπης Δύσης και, ταυτόχρονα, να ενισχύσουν τις ερευνητικές και εκπαιδευτικές συνεργασίες τους με τα ιδρύματα της Ανατολής, της Ρωσίας και, ιδιαίτερα, της Κίνας.

Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι οι συγχωνεύσεις ΑΕΙ είναι χρονοβόρες διαδικασίες με σημαντικό διοικητικό φόρτο και κόστος, ενώ η επιτυχία τους δεν είναι ούτε εξασφαλισμένη ούτε και εύκολο να εκτιμηθεί και υπολογιστεί επακριβώς, καθώς το σύνολο των αποτελεσμάτων και η συνολική απόδοση τους εκτείνονται στον χρόνο. Ωστόσο, η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι μια διαδικασία συγχωνεύσεων δεν μπορεί παρά να έχει τα ίδια τα ιδρύματα και τις διοικήσεις τους στο κέντρο της. Σε αυτό συντείνει και η πρόσφατη (2012-2013) ελληνική εμπειρία του σχεδίου «ΑΘΗΝΑ», με το οποίο επιχειρήθηκε να υλοποιηθεί ένα εκτεταμένο σχέδιο συγχωνεύσεων, πρωτίστως στα ΤΕΙ, με αποφάσεις του κεντρικού κράτους, με μικρά όμως, τελικά αποτελέσματα.

Επιπλέον, τα κριτήρια για την επιλογή και τη μορφή των συγχωνεύσεων θα πρέπει να εξυπηρετούν τους στόχους των συγχωνεύσεων που προαναφέρθηκαν, της ενίσχυσης δηλαδή της ποιότητάς τους, και της διεθνούς ανταγωνιστικότητας των ΑΕΙ με τη δημιουργία νέων ακαδημαϊκών μονάδων, σε νέους τομείς έρευνας και εκπαίδευσης με δυναμική και μελλοντική προοπτική ανάπτυξης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ενίσχυση της στρατηγικής ικανότητας των ΑΕΙ, δηλαδή η αυτονομία της εσωτερικής οργάνωσης, η ισχυρή διοίκηση των ιδρυμάτων, η ευελιξία στη λήψη αποφάσεων, και η ανάπτυξη του στρατηγικού τους σχεδιασμού. Οι σχετικές αποφάσεις θα πρέπει να στηριχτούν σε αξιολογήσεις των ΑΕΙ, των προτάσεων και σχεδίων τους, από εξωτερικές επιτροπές με διεθνή συμμετοχή, αλλά και εκπροσώπων του χώρου της παραγωγής και των επιχειρήσεων.

Στις διαδικασίες συγχωνεύσεων μπορούν να συμπεριληφθούν και οι συγχωνεύσεις με κρατικά ερευνητικά ινστιτούτα και κέντρα, ώστε να ενισχυθεί η διεθνής ορατότητα των ελληνικών ιδρυμάτων, να βελτιωθεί η θέση τους στα διεθνή συστήματα ταξινόμησης, να ενισχυθούν οι διεθνείς συνεργασίες και να διευκολυνθεί η προσέλκυση πόρων, ιδιαίτερα από επιχειρήσεις του εξωτερικού.

Οι διαδικασίες συγχωνεύσεων εκπαιδευτικών και ερευνητικών ιδρυμάτων που προωθήθηκαν τα τελευταία χρόνια σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες όπως τη Δανία και τη Γαλλία, μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμα παραδείγματα στον σχεδιασμό ενός εκτεταμένου προγράμματος συγχωνεύσεων στην ανώτατη εκπαίδευση και τη διαμόρφωση ενός νέου χάρτη ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας, ως συστατικό μέρος ενός δυναμικού οικοσυστήματος καινοτομίας και ανάπτυξης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

B. Βελτίωση της σύνδεσης της ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας με την αγορά εργασίας και την επιχειρηματικότητα, με αλλαγή έμφασης και προσανατολισμού των εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων των ΑΕΙ, σε συνεργασία με εγχώριες και διεθνείς επιχειρήσεις.

Η μελέτη έδειξε ότι, παρά τις μεταβολές που έχουν σημειωθεί στην ελληνική οικονομία, στη χρηματοδότηση των ΑΕΙ, στην αγορά εργασίας και στην απασχόληση των αποφοίτων, ως συνέπεια της πολυετούς κρίσης, η κρατική πολιτική και διαχείριση του συστήματος της ανώτατης εκπαίδευσης, μετά το 2009, δεν έχει μεταβάλλει το συνολικό προσανατολισμό της παρεχόμενης ανώτατης εκπαίδευσης. Παρά τις επιμέρους παρεμβάσεις που προωθήθηκαν (π.χ. σχέδιο «ΑΘΗΝΑ»), ο προσανατολισμός των σπουδών στα ΑΕΙ στην προετοιμασία των αποφοίτων για την απασχόληση, πρωτίστως, στην εκπαίδευση και στο δημόσιο τομέα, διατηρείται ακόμη, παρά το γεγονός ότι η απασχόληση των αποφοίτων ΑΕΙ στον ιδιωτικό τομέα αυξήθηκε την περίοδο της κρίσης, ενώ στο δημόσιο τομέα μειώθηκε.

Νέος προσανατολισμός της εκπαίδευσης

Η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και των εξαγωγών προϊόντων και υπηρεσιών και η οικοδόμηση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου της χώρας που θα στηρίζεται στην υψηλή προστιθέμενη αξία, και στην ένταση γνώσης, απαιτεί αλλαγή έμφασης και νέο προσανατολισμό της ανώτατης εκπαίδευσης. Η μελέτη έδειξε ότι για τη βελτίωση της σύνδεσης της ανώτατης εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και την ενίσχυση της απασχόλησης των αποφοίτων της, απαιτείται αλλαγή έμφασης του κύριου ρόλου της ανώτατης εκπαίδευσης, από την προετοιμασία για την απασχόληση των αποφοίτων της στην εκπαίδευση και τις δημόσιες υπηρεσίες, στην προετοιμασία τους για την απασχόληση στον ιδιωτικό τομέα.

Ο παραδοσιακός προσανατολισμός των ΑΕΙ στην προετοιμασία για την απασχόληση στην εκπαίδευση, τη δημόσια διοίκηση είναι πλέον ξεπερασμένος. Το απόθεμα γνώσεων και δεξιοτήτων που έχει δημιουργηθεί στους τομείς αυτούς είναι ήδη μεγάλο και απειλείται με απαξίωση λόγω ανεργίας, υποαπασχόλησης και ετεροαπασχόλησης ή με φυγή στο εξωτερικό.

Μετά την έναρξη της κρίσης, την κατάρρευση της απασχόλησης και τις ποιοτικές μεταβολές που σημειώθηκαν με την ενίσχυση της απασχόλησης των αποφοίτων ΑΕΙ στον ιδιωτικό τομέα, ο παραδοσιακός ρόλος του ελληνικού κράτους στην απασχόληση των αποφοίτων ΑΕΙ μεταβάλλεται ριζικά. Για να συνδεθεί εκ νέου η ανώτατη εκπαίδευση με την απασχόληση απαιτείται αλλαγή έμφασης της παρεχόμενης εκπαίδευσης και των προγραμμάτων των ελληνικών ΑΕΙ. Η ανώτατη εκπαίδευση χρειάζεται νέο προσανατολισμό, προκειμένου να συνδεθεί καλύτερα και να συμβάλλει στην οικοδόμηση ενός νέου, διεθνώς ανταγωνιστικού, παραγωγικού προτύπου της ελληνικής οικονομίας και στην οικοδόμηση μιας οικονομίας της γνώσης.

Η έμφαση της εκπαίδευσης στα ΑΕΙ χρειάζεται να μετατοπιστεί στην προετοιμασία των αποφοίτων τους είτε α) για την απασχόληση στις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, και ιδιαίτερα εκείνες με εξαγωγικό προσανατολισμό στον τομέα παραγωγής διεθνώς ανταγωνιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, είτε β) για την δημιουργία των δικών τους επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ιδιαίτερα στους τομείς των νέων τεχνολογιών.

Επιπλέον, παρότι η μετάβαση από την ανώτατη εκπαίδευση στην απασχόληση και η σχέση μεταξύ των γνωστικών αντικειμένων και των θέσεων απασχόλησης και η μετέπειτα εξέλιξη των αποφοίτων στο χώρο της εργασίας δεν είναι πάντοτε γραμμική, οι αλλαγές στο χώρο της εργασίας λόγω, ιδιαίτερα, των νέων τεχνολογιών, έχουν σημαντικές επιπτώσεις για τις σπουδές στην ανώτατη εκπαίδευση. Όπως εκτιμάται διεθνώς, στο μέλλον κάθε εργαζόμενος θα αλλάξει αρκετές φορές επάγγελμα, θέση σε αυτό ή/και τόπο εργασίας. Απαιτούνται όχι μόνο νέες δεξιότητες που στο παρελθόν δεν ήταν απαραίτητες, αλλά και δυνατότητες για συνεχή επανεκπαίδευση, ανανέωση και συμπλήρωση τεχνικών γνώσεων, αναβάθμιση ικανοτήτων και δεξιοτήτων για τη διασφάλιση της απασχολησιμότητας των αποφοίτων των ΑΕΙ. Τέλος, η απασχόληση σε ιδιωτικές επιχειρήσεις στις σύγχρονες συνθήκες εντεινόμενης παγκοσμιοποίησης είναι ευμετάβλητη καθώς εξαρτάται και επηρεάζεται από τις παγκόσμιες εξελίξεις και υπόκειται στις ταχύτατα εξελισσόμενες μεταβολές που σημειώνονται σε οικονομικούς κλάδους είτε αποτελούν μέρος παγκόσμιων αλυσίδων είτε όχι.

Για την αλλαγή έμφασης και το νέο προσανατολισμό χρειάζεται τα ΑΕΙ να είναι εξωστρεφή, ανοικτά σε νέες κατηγορίες (και ηλικίες) εκπαιδευόμενων φοιτητών, να συνεργάζονται με τις επιχειρήσεις, να παρακολουθούν στενά όχι μόνο τις διεθνείς επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις, αλλά και τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας των αποφοίτων τους, να αλλάζουν και να προσαρμόζονται εύκολα στις εξωτερικές μεταβολές. Για να ανταποκριθούν στις παραπάνω προκλήσεις και να συντονίζονται πιο γρήγορα και αποτελεσματικά με τις αλλαγές στο εξωτερικό τους περιβάλλον απαιτείται αφενός, η αλλαγή του συστήματος διακυβέρνησης, του συνολικού ρυθμιστικού πλαισίου των ΑΕΙ και των σχέσεων τους με το κράτος και αφετέρου, η στενότερη συνεργασία των ΑΕΙ με τις επιχειρήσεις.

Για το νέο προσανατολισμό των ΑΕΙ στην απασχόληση των αποφοίτων τους στον ιδιωτικό τομέα απαιτείται βελτίωση του τρόπου συντονισμού των εκρών αποφοίτων με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες στην αγορά εργασίας και την απασχόληση. Απαιτείται, επιπλέον, ενίσχυση της εσωτερικής οργανωτικής και διοικητικής ευελιξίας των ιδρυμάτων, ώστε να είναι ικανά να προσαρμόζονται εύκολα και γρήγορα στις εξωτερικές μεταβολές, που στη σύγχρονη εποχή των ραγδαίων τεχνολογικών μετασχηματισμών και της παγκοσμιοποίησης είναι εντονότερες και ταχύτερες από το παρελθόν.

Ο συγκεντρωτικός διοικητικός γραφειοκρατικός έλεγχος των ΑΕΙ και των δραστηριοτήτων τους από το κράτος εξυπηρέτησε τον παραδοσιακό προσανατολισμό τους στην προετοιμασία ενός πολύ μικρότερου αριθμού φοιτητών (ελίτ) για την απασχόλησή τους, πρωτίστως, στο κράτος και στα ρυθμιζόμενα από το κράτος επαγγέλματα. Στην Ελλάδα, εξυπηρέτησε, επιπλέον, το οικονομικό αναπτυξιακό πρότυπο με έμφαση στην κατανάλωση που επικράτησε τις τελευταίες δεκαετίες, μέρος του οποίου αποτέλεσε η μεγάλη επέκταση της ίδιας της ανώτατης εκπαίδευσης και της περιφερειακής της διάθρωσης. Το νέο σύστημα διακυβέρνησης των ΑΕΙ πρέπει να εξασφαλίζει την απόδοση και την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας των ιδρυμάτων, να διευκολύνει το συντονισμό και τη σύνδεση της ανώτατης εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας, και να διευκολύνει τη συνεργασία των ΑΕΙ με τις δημόσιες ή ιδιωτικές επιχειρήσεις, εγχώριες ή διεθνείς,

Ενίσχυση και προσανατολισμός της έρευνας

Πέρα από τον προσανατολισμό των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων των ιδρυμάτων, η μελέτη έδειξε ότι και ο προσανατολισμός των ερευνητικών δραστηριοτήτων των ιδρυμάτων είναι εσωστρεφής, ενώ η συμβολή τους στην καινοτομία είναι χαμηλή, καθώς η σύνδεση και η συνεργασία τους με τις εγχώριες και – ιδιαίτερα – τις διεθνείς επιχειρήσεις είναι μικρή. Το διπλό έλλειμμα της χρηματοδότησης των δραστηριοτήτων E&A στην Ελλάδα, και από το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, έχει ως αποτέλεσμα την μεγάλη εξάρτηση των ιδρυμάτων είτε από το εξωτερικό (κυρίως προγράμματα χρηματοδότησης έρευνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης) είτε από προγράμματα ΕΣΠΑ, δηλαδή από μη σταθερές πηγές που δεν στηρίζουν την διεθνή ανταγωνιστικότητα της έρευνας που παράγεται στα ελληνικά ΑΕΙ, ενισχύοντας έτσι περαιτέρω τις τάσεις φυγής επιστημόνων στο εξωτερικό. Η αύξηση και η σταθερότητα της χρηματοδότησης της έρευνας και η ενίσχυση της συνεργασίας με εγχώριες και διεθνείς επιχειρήσεις αποτελούν σημαντικές προκλήσεις.

Το συνολικό τοπίο και οι δυνατότητες συνεργασίας των ΑΕΙ με τις επιχειρήσεις είναι πολύμορφο, περιλαμβάνει όχι μόνο το πεδίο των εκπαιδευτικών αλλά και των δραστηριοτήτων έρευνας και τεχνολογικής καινοτομίας και μπορεί να διαφέρει ανά τομέα γνώσης και επιχειρηματικό ή βιομηχανικό κλάδο και επιχείρηση (π.χ. λόγω μεγέθους). Στην Ελλάδα, οι συνεργασίες αυτές είναι συχνά άτυπες και βασίζονται, πρωτίστως, σε ατομικές πρωτοβουλίες και δραστηριότητες, και λιγότερο αποτελούν μέρος στρατηγικών επιλογών και πρωτοβουλιών σε επίπεδο ιδρυμάτων.⁵

Η ενίσχυση της συνεργασίας των ΑΕΙ με τις επιχειρήσεις, η προβολή και η διαφάνεια των σχετικών δραστηριοτήτων θα συμβάλλει στην εκπλήρωση της «τρίτης αποστολής» των ΑΕΙ, δηλ. τη μεταφορά γνώσης στην οικονομία και την κοινωνία, ενώ θα διευκολύνει τις επιχειρήσεις να αναγνωρίσουν δυνατότητες ενίσχυσής τους από τα ΑΕΙ. Επιπλέον, η συνεργασία θα συμβάλλει όχι μόνο στην καλύτερη σύνδεση της ανώτατης εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας αλλά και στην οικοδόμηση ενός ευρύτερου οικοσυστήματος ευνοϊκού στην καινοτομία.

Τα ελληνικά ΑΕΙ αποτελούν τον κεντρικό πυλώνα της παραγωγής έρευνας και νέας γνώσης στην Ελλάδα. Η συνεργασία με τις επιχειρήσεις και η παραγωγή τεχνολογικής καινοτομίας προϋποθέτει την παραγωγή νέας γνώσης στην αιχμή των επιστημών και της τεχνολογίας. Τα ελληνικά ΑΕΙ έχουν τις τελευταίες δεκαετίες βελτιώσει ποσοτικά και ποιοτικά τις επιδόσεις σε δημοσιεύσεις με διεθνή απήχηση και τη θέση τους σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Τα τελευταία χρόνια όμως, η χρηματοδότησή τους παρουσιάζει έντονες διακυμάνσεις και οι δημοσιεύσεις τους μειώνονται. Η χρηματοδότησή τους από το εξωτερικό (κυρίως Ευρωπαϊκή Ένωση) είναι μεγαλύτερη από το μέσο όρο της ΕΕ, ενώ προέρχεται περισσότερο από μη σταθερές πηγές.

Γ. Εξέυρεση εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης με εξωστρέφεια, διεθνοποίηση, αξιοποίηση της περιουσίας τους και των νέων τεχνολογιών

Η μελέτη έδειξε ότι οι επιπτώσεις της κρίσης στην χρηματοδότηση των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης από το κράτος είναι δραστικές, ενώ τα έσοδά τους από τη διαχείριση της περιουσίας τους έχουν υποστεί σημαντικές μειώσεις. Ήδη πριν από την έναρξη της κρίσης, τα

⁵ Το τελευταίο διάστημα οι συνεργασίες ΑΕΙ με επιχειρήσεις φαίνεται να εξελίσσονται και να αποκτούν περισσότερο στρατηγικό χαρακτήρα, όπως δείχνουν τα παραδείγματα των συμφωνιών συνεργασίας του Πολυτεχνείου Κρήτης με τα ΕΛΠΕ, του ΑΠΘ με την Εθνική Τράπεζα, του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών με τον ΟΤΕ, κ.ά.

ελληνικά ΑΕΙ και ιδιαίτερα τα ιδρύματα του πανεπιστημιακού τομέα, ήταν ιδιαίτερα δραστήρια και αποτελεσματικά στην αναζήτηση πόρων από πηγές άλλες από το ελληνικό κράτος, είτε για την ενίσχυση της έρευνας, είτε για την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών τους δραστηριοτήτων, πρωτίστως σε μεταπτυχιακό επίπεδο. Αντίθετα, τα ελληνικά ιδρύματα υστερούν στην προσέλκυση πόρων από ιδιωτικές επιχειρήσεις, εγχώριες και διεθνείς, και στην αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας τους, αλλά και της ακίνητης περιουσίας τους. Υστερούν επίσης στην ανάπτυξη διεθνών προγραμμάτων και την προσέλκυση αλλοδαπών φοιτητών.

Η μελέτη έδειξε, επιπλέον, ότι τα ελληνικά ΑΕΙ δεν έχουν αξιοποιήσει ιδιαίτερα τις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών στην ανώτατη εκπαίδευση (e-learning, MOOCs), και τα προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης, που πέρα από την αύξηση της χρηματοδότησης τους, θα διέυρυναν τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης και συνεργασίας των ιδρυμάτων με τις επιχειρήσεις. Η Ελλάδα υστερεί στην παραγωγή καινοτομίας και στα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, στην παραγωγή ψηφιακών τεχνολογιών και στην υιοθέτηση καινοτόμων ψηφιακών τεχνολογιών στην παραγωγή.

Οι δημοσιονομικοί περιορισμοί που αντιμετωπίζει, μακροπρόθεσμα, το ελληνικό κράτος καθιστούν απαραίτητη την διεύρυνση των πηγών χρηματοδότησης των ΑΕΙ, από πηγές άλλες από το ελληνικό κράτος. Η προσέλκυση πόρων από πηγές άλλες από τον κρατικό προϋπολογισμό αποτελεί σημαντική πρόκληση, όχι μόνο για την βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων εκπαιδευτικών και ερευνητικών υπηρεσιών των ΑΕΙ, αλλά και για την συγκράτηση του προσωπικού τους, τον περιορισμό της μετανάστευσης επιστημονικού προσωπικού και την περαιτέρω «απώλεια εγκεφάλων».

Η αυξανόμενη εξάρτηση των ΑΕΙ από λιγότερο σταθερές πηγές χρηματοδότησης, εθνικές ή από το εξωτερικό, ενισχύει την ανάγκη κινητοποίησης και ανάπτυξης πρωτοβουλιών των διοικήσεων των ιδρυμάτων και των μελών τους. Η κινητοποίηση αυτή προϋποθέτει αυξημένη διοικητική αυτονομία και οργανωτική ευελιξία, προκειμένου τα ΑΕΙ να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στο εξωτερικά μεταβαλλόμενο εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο περιβάλλον. Ενώ, μάλιστα, τα ελληνικά ΑΕΙ εξαρτώνται όλο και περισσότερο για τη χρηματοδότηση των ερευνητικών τους δραστηριοτήτων, από την αποτελεσματική τους συμμετοχή και το βαθμό επιτυχίας τους στα ανταγωνιστικά ευρωπαϊκά προγράμματα, ανταγωνίζονται ιδρύματα άλλων χωρών, που λειτουργούν σε ρυθμιστικά πλαίσια περισσότερο αυτόνομα, ευέλικτα και αποτελεσματικά.

Με βάση τα παραπάνω, η τρίτη πρόκληση που αντιμετωπίζει η ελληνική ανώτατη εκπαίδευση είναι η αποτελεσματική αναζήτηση πόρων από πηγές άλλες από τον κρατικό προϋπολογισμό. Στην κατεύθυνση αυτή μπορούν ιδιαίτερα να συμβάλλουν ιδίως η διεθνοποίηση των προγραμμάτων σπουδών για την προσέλκυση φοιτητών (με δίδακτρα) στα ελληνικά ΑΕΙ, ιδιαίτερα από χώρες όπως η Κίνα, η Ινδία κ.λπ. (όπου η ζήτηση για ανώτατες σπουδές υπερβαίνει και αυξάνεται ταχύτερα από την τοπική προσφορά ευκαιριών). Οι πρόσφατες εξελίξεις σε άλλες δυτικές χώρες (ΗΠΑ, Βρετανία) που ιστορικά προσελκύουν μεγάλους αριθμούς διεθνών φοιτητών από χώρες της Ασίας και της Ανατολής, και οι τάσεις προστατευτισμού

που έχουν αναπτυχθεί, ανοίγουν νέες ευκαιρίες για την ανάπτυξη μιας επιτυχούς εθνικής στρατηγικής για την προσέλκυση αλλοδαπών φοιτητών⁶.

Οι διεθνείς αυτές εξελίξεις συμπίπτουν με την πρόκληση της αναδιάρθρωσης της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης, της επανεξέτασης του συνολικού μεγέθους της συμμετοχής Ελλήνων φοιτητών στα ΑΕΙ, και την αλλαγή του συνολικού εκπαιδευτικού προσανατολισμού τους. Στο πλαίσιο αυτής της αναδιάρθρωσης της ανώτατης εκπαίδευσης μπορεί επίσης να συμβάλλει η αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονασμάτων των ελληνικών ιδρυμάτων και της χώρας, σε διεθνές επίπεδο, σε τομείς (όπως π.χ. οι κλασικές σπουδές, η αποκατάσταση αρχαίων μνημείων), αλλά και τομείς όπου παρατηρούνται αυξημένα ποσοστά ανεργίας και εκτεταμένη μετανάστευση Ελλήνων αποφοίτων (π.χ. Μηχανικών) ενώ η διεθνής προσφορά ευκαιριών είναι περιορισμένη (π.χ. Ιατρικής).

Εναλλακτικές δυνατότητες χρηματοδότησης των ΑΕΙ αποτελούν επίσης η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας των ΑΕΙ στην παραγωγή καινοτομίας, η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και μορφών ανώτατης εκπαίδευσης (ηλεκτρονική μάθηση, ανοικτά διαδικτυακά μαθήματα) και η επέκταση των προγραμμάτων δια βίου μάθησης στα ΑΕΙ.

Τα ΑΕΙ αποτελούν μεγάλους και σύνθετους οργανισμούς για τη διαχείριση των οποίων απαιτούνται εξειδικευμένες επαγγελματικές γνώσεις, ιδιαίτερα για τη διαχείριση και αξιοποίηση της ακίνητης και κινητής περιουσίας του, την υποστήριξη των μελών του σε δραστηριότητες μεταφοράς τεχνολογίας, διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, επιχειρηματικότητας (spin-offs, start-ups) κ.λπ. Επιπλέον, η συνταγματικά κατοχυρωμένη νομική τους μορφή ως Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου που εποπτεύονται από το κράτος περιορίζει τις δυνατότητες ενίσχυσης της αυτονομίας και αλλαγής του ρυθμιστικού τους πλαισίου, έτσι ώστε να ενισχυθεί η ευελιξία και η αποτελεσματικότητα στη διαχείριση των πόρων και του προσωπικού τους. Χωρίς συνταγματική αναθεώρηση η Ελλάδα δεν μπορεί να ακολουθήσει την πρακτική άλλων χωρών (π.χ. Σκανδιναβικών) με τη μεταβολή της νομικής μορφής των ΑΕΙ, διευρύνοντας έτσι τα περιθώρια αυτονομίας τους, στο πλαίσιο της αλλαγής και του εκσυγχρονισμού του συνολικού ρυθμιστικού πλαισίου λειτουργίας του συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης.

Το υβριδικό μόρφωμα των ΕΛΚΕ για τη διαχείριση των ίδιων πόρων έρευνας και εκπαίδευσης και οι Εταιρείες (ΝΠΙΔ) που έχουν συσταθεί για τη διαχείριση και αξιοποίηση της περιουσίας τους υπόκεινται σε γραφειοκρατικές διαδικασίες εποπτείας (π.χ. Δημόσιο Λογιστικό), ενώ οι δραστηριότητές τους παραμένουν σε μεγάλο βαθμό αδιαφανείς, χωρίς επαγγελματική διοίκηση και αποτελεσματικές διαδικασίες ελέγχου και λογοδοσίας.

Ωστόσο, στο πλαίσιο του ισχύοντος συνταγματικού πλαισίου, η σύσταση ενός ενιαίου ΝΠΙΔ για την ενιαία διαχείριση των πόρων και της περιουσίας κάθε ιδρύματος, με ενίσχυση της διοίκησής του με επαγγελματικά εξειδικευμένα διοικητικά στελέχη και, παράλληλα, ισχυρή λογοδοσία στο πλαίσιο του ιδρύματος, μπορεί να συμβάλλει στην ενίσχυση της αυτονομίας και της ευελιξίας των ιδρυμάτων, και στην αποτελεσματικότερη διαχείριση και αξιοποίηση των πόρων και των δυνατοτήτων τους και στην αύξηση της χρηματοδότησής τους πέραν του κρατικού προϋπολογισμού.

⁶ Βλέπε και πρόσφατη μελέτη της Εθνικής Τράπεζας (Μάιος 2017) Ανάδειξη της Ελλάδας σε Διεθνές Κέντρο Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Ύστερα από αναθεώρηση της συνταγματικής πρόβλεψης για τη νομική μορφή των ΑΕΙ ως ΝΠΔΔ, μπορεί να ενοποιηθούν το ΑΕΙ με το ΝΠΙΔ σε ένα νέο ενιαίο νομικό πρόσωπο, απελευθερωμένο από γραφειοκρατικούς ελέγχους νομιμότητας και τους κανόνες του δημόσιου λογιστικού, με ευελιξία στη χρηματοδότησή του και τη διαχείριση των εσόδων του.

Προτάσεις πολιτικής

Με βάση τα συμπεράσματα της μελέτης και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ανώτατη εκπαίδευση, η ενότητα αυτή παρουσιάζει προτάσεις πολιτικής, που μπορούν να προωθηθούν είτε σε κεντρικό επίπεδο του κράτους είτε στο επίπεδο των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Οι προτάσεις που διατυπώνονται στοχεύουν στην αποτελεσματική ανταπόκριση στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ανώτατη εκπαίδευση, ύστερα από την έναρξη της πολυετούς κρίσης. Αντλούν από τη διεθνή πρακτική στην αντιμετώπιση ανάλογων προκλήσεων στην ρύθμιση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης και τις κοινές πολιτικές που έχουν διαμορφωθεί στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Ορισμένες από τις προτάσεις έχουν ρυθμιστικό χαρακτήρα και απαιτούν αλλαγή του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου, ενώ άλλες αποτελούν πολιτικές αποφάσεις ή στοχευμένες παρεμβάσεις μέσω π.χ. χρηματοδότησης και εφαρμογής ειδικά σχεδιασμένων προγραμμάτων και δράσεων. Κάποιες αφορούν σε ενέργειες του κράτους, ενώ άλλες αφορούν πρωτίστως στις διοικήσεις των ΑΕΙ. Ορισμένες είναι άμεσης εφαρμογής, ενώ άλλες μπορούν να εφαρμοστούν μακροπρόθεσμα.

Οι προτάσεις παρουσιάζονται ως επιλογές πολιτικής για την αντιμετώπιση των τριών σημαντικότερων προκλήσεων που αντιμετωπίζει η ανώτατη εκπαίδευση σύμφωνα με τα ευρήματα, τα συμπεράσματα και τις διαπιστώσεις της μελέτης που προηγήθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια.

A. Βελτίωση της απόδοσης και της αποτελεσματικότητας της δημόσιας δαπάνης στην ανώτατη εκπαίδευση με εξορθολογισμό του μεγέθους και της περιφερειακής διάρθρωσης της ανώτατης εκπαίδευσης.

Για την βελτίωση της απόδοσης και της αποτελεσματικότητας της δημόσιας επένδυσης στην ανώτατη εκπαίδευση προτείνονται:

1) εξορθολογισμός του μεγέθους του συστήματος με:

- α) μείωση των εισακτέων στην ανώτατη εκπαίδευση (από το 60% και πλέον της ηλικιακής ομάδας περίπου που εκτιμάται σήμερα) σε επίπεδα συγκρίσιμα με εκείνα άλλων ευρωπαϊκών χωρών με ανάλογο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, και λαμβάνοντας υπόψη ότι σε χώρες όπως η Γερμανία, η Βρετανία και η Γαλλία η συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση κυμαίνεται μεταξύ 40-50% της αντίστοιχης ηλικιακής ομάδας,
- β) επανεξέταση της δομής του εκπαιδευτικού συστήματος με στόχο την ενίσχυση της ελκυστικότητας της δευτεροβάθμιας τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, και βελτίωση της σύνδεσής της με την αγορά εργασίας και την απασχόληση ώστε να συμβάλλει στην αλλαγή των μαθητικών ροών και της ζήτησης για ανώτατη εκπαίδευση,
- γ) περιορισμός της ρύθμισης των επαγγελματικών δικαιωμάτων των αποφοίτων στα ρυθμιζόμενα επαγγέλματα και αποσύνδεσή τους από το πτυχίο,

δ) αποσύνδεση του πτυχίου πρώτου κύκλου από την αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών ειδικοτήτων μέσης εκπαίδευσης με οργάνωση ειδικά σχεδιασμένων προγραμμάτων, μεταπτυχιακού επιπέδου, για την κατοχύρωση της παιδαγωγικής επάρκειας σε Σχολές Εκπαίδευσης των πανεπιστημίων.

2) *Αύξηση των ποσοστών (έγκαιρης) ολοκλήρωσης των σπουδών με*

α) εναρμόνιση της δομής των κύκλων σπουδών με την κοινή ευρωπαϊκή πολιτική, όπως προβλέπεται στο πλαίσιο της διαδικασίας της Bologna για την οικοδόμηση του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, διάρθρωση των ανώτατων σπουδών σε 3 κύκλους, με τον πρώτο κύκλο διάρκειας 3 ετών, με ανάλογες αλλαγές στην εσωτερική οργάνωση και διάρθρωση των προγραμμάτων σπουδών στα ΑΕΙ, και κατοχύρωση του δικαιώματος συμμετοχής σε προγράμματα δεύτερου κύκλου για όλους,

β) στο πλαίσιο του ισχύοντος συνταγματικού πλαισίου, και μέχρι την αναθεώρησή του, εισαγωγή διοικητικού τέλους εγγραφής και εξετάσεων για το πρόσθετο κόστος της παράτασης των σπουδών, πέραν της προβλεπόμενης διάρκειας,

γ) θεσμοθέτηση ανώτατου χρονικού ορίου πλήρους φοίτησης, ανά πρόγραμμα σπουδών, με κατοχύρωση της δυνατότητας μερικής φοίτησης για αποδεδειγμένα εργαζόμενους φοιτητές,

δ) υποχρέωση εγγραφής κατ' έτος και εξάμηνο όλων των φοιτητών (με ηλεκτρονική διαδικασία) και διαγραφή σε περίπτωση συνεχόμενης μη εγγραφής, ώστε να διευκολυνθεί ο προγραμματισμός των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων των ιδρυμάτων (π.χ. ανάγκες σε προσωπικό, καθορισμός χώρων διεξαγωγής μαθημάτων, εξετάσεων, κ.λπ.),

ε) μεταρρύθμιση του συστήματος εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση, ώστε περισσότεροι φοιτητές να εισάγονται σε ΑΕΙ που είναι υψηλότερα στις προτιμήσεις τους, π.χ. με θεσμοθέτηση δύο γύρων επιλογής ΑΕΙ/Σχολής/Τμήματος, με μικρότερο αριθμό επιλογών σε κάθε γύρο, η εισαγωγή σε ενιαία Σχολή – ή/και σε ίδρυμα – και η επιλογή και ένταξη σε πρόγραμμα σπουδών επιστημονικής εξειδίκευσης μετά την ολοκλήρωση του πρώτου έτους,

στ) μεγαλύτερη ευελιξία στην οργάνωση των προγραμμάτων σπουδών, με αύξηση των περιθωρίων επιλογών και κινητικότητας των φοιτητών, ώστε να δύνανται να εξατομικεύσουν το πρόγραμμα σπουδών τους, που παρακολουθούν και ολοκληρώνουν, συνδυάζοντας επιστημονικούς τομείς της προτίμησης και του ενδιαφέροντος τους. Αξιοποιώντας το Ευρωπαϊκό Σύστημα Μεταφοράς Πιστωτικών Μονάδων (ECTS) για τη συσσώρευση πιστωτικών μονάδων.

ζ) οργάνωση και στήριξη ενός προγράμματος ανταλλαγών φοιτητών και προσωπικού μεταξύ ιδρυμάτων (ελληνικό ERASMUS), για τη διεύρυνση των επιλογών των φοιτητών και της συνεργασίας μεταξύ διδασκόντων διαφορετικών ιδρυμάτων.

3) Εκτεταμένο πρόγραμμα συγχωνεύσεων ιδρυμάτων AEI (Ιδρυμάτων, Σχολών, Τμημάτων).

Για την επίτευξη των στόχων των συγχωνεύσεων προτείνεται μια διαδικασία που θα στηρίζεται

- α) στις αποφάσεις των ίδιων των ιδρυμάτων,
- β) την αξιολόγηση των προτάσεων τους,
- γ) τη συμμετοχή στην αξιολόγηση διακεκριμένων επιστημόνων της ομογένειας και της αλλοδαπής,
- δ) τη συμμετοχή εκπροσώπων των επιχειρήσεων και της παραγωγής,
- ε) την ενίσχυση της στρατηγικής ικανότητας των ιδρυμάτων με ενίσχυση της διοικητικής και οργανωτικής αυτονομίας και της ευελιξίας στη λήψη αποφάσεων.

B. Βελτίωση της σύνδεσης της ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας με την αγορά εργασίας και την επιχειρηματικότητα, με αλλαγή έμφασης και προσανατολισμού των εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων των AEI, σε συνεργασία με εγχώριες και διεθνείς επιχειρήσεις.

1) Η αλλαγή έμφασης και προσανατολισμού των εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων των AEI μπορεί να διευκολυνθεί με την αλλαγή του ρυθμιστικού πλαισίου των ιδρυμάτων από το κράτος. Για την αλλαγή του ρυθμιστικού πλαισίου των AEI, στη κατεύθυνση και της διεθνούς πρακτικής, προτείνεται:

- α) η εκπαιδευτική και οργανωτική αυτονομία τους από το κράτος, ώστε να μπορούν ευκολότερα και αποτελεσματικά να αλληλοεπιδρούν με την μεταβαλλόμενη οικονομία, την εξέλιξη της απασχόλησης και την αγορά εργασίας, και να συνεργάζονται πιο εύκολα και αποτελεσματικά με τις επιχειρήσεις,
- β) η εσωτερική οργανωτική ευελιξία των ιδρυμάτων (π.χ. Σχολές με προγράμματα, διασχολικά προγράμματα, κ.λπ.), ώστε να μπορούν πιο εύκολα και αποδοτικά να συνεργάζονται εσωτερικά, να αλλάζουν και να προσαρμόζονται ευκολότερα στις μεταβολές του εξωτερικού τους περιβάλλοντος,
- γ) η ενίσχυση της στρατηγικής ικανότητας των ιδρυμάτων και η διευκόλυνση της λήψης αποφάσεων, ιδιαίτερα για την ανάπτυξη αποτελεσματικού στρατηγικού σχεδιασμού κάθε ιδρύματος (π.χ. ίδρυση, συγχώνευση, κατάργηση εκπαιδευτικών μονάδων ή προγραμμάτων, ερευνητικών κέντρων και εργαστηρίων), ώστε να μπορούν τα ιδρύματα να συντονίζονται με τις εξωτερικές μεταβολές, ανάγκες, δυνατότητες και να αξιοποιούν ευκαιρίες στρατηγικής ανάπτυξης τους στο τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό ή διεθνές περιβάλλον,
- δ) η αξιολόγηση, διαφάνεια, και ισχυρή και αποτελεσματική λογοδοσία των μονομελών (πρυτάνεις, κοσμήτορες, διευθυντές εργαστηρίων, κ.λπ.) ή συλλογικών (ΓΣ τμημάτων, σχολών, κ.λπ.) διοικητικών οργάνων των AEI, ώστε να διασφαλίζεται η ποιότητα των

εκπαιδευτικών, ερευνητικών και διοικητικών υπηρεσιών τους, αλλά και ως απαραίτητα θεσμικά αντίβαρα της αυξημένης αυτονομίας από το κράτος, και ως θεσμικές προϋποθέσεις για την ισότιμη συμμετοχή των ελληνικών ιδρυμάτων στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης,

ε) η διαφάνεια και η σύνδεση της κατανομής της κρατικής χρηματοδότησης στα ΑΕΙ με τα αποτελέσματα της λειτουργίας τους (performance-based funding) και την επίτευξη των στόχων της εθνικής στρατηγικής για την ανώτατη εκπαίδευση, στο πλαίσιο των συμφωνημένων και – διαφορετικών για κάθε ίδρυμα – στόχων (management by objectives) όπως π.χ. η πορεία μετάβασης των αποφοίτων κάθε ιδρύματος στην αγορά εργασίας, η προσέλκυση πόρων από μη κρατικές πηγές, η προσέλκυση πόρων από διεθνείς επιχειρήσεις, οι διεθνείς ερευνητικές συνεργασίες, η προσέλκυση αλλοδαπών φοιτητών, η απόδοση της ίδιας περιουσίας, κ.λπ.

στ) μεταξύ των στόχων της εθνικής στρατηγικής για την ανώτατη εκπαίδευση, η επιλογή των στόχων κάθε ιδρύματος από το ίδιο το ίδρυμα, στο πλαίσιο του στρατηγικού του σχεδιασμού, ώστε να διασφαλίζεται όχι μόνο η αυτονομία του, αλλά και η εσωτερική διαφοροποίηση των μερών του και η συνολική ποικιλομορφία του συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης, ώστε να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στο μεταβαλλόμενο εξωτερικό περιβάλλον και τις ανάγκες του,

ζ) η χρηματοδότηση Κέντρων Αριστείας στην Εκπαίδευση για την προώθηση της καινοτομίας στην ανώτατη εκπαίδευση,

η) η χρηματοδότηση Κέντρων Αριστείας στην Έρευνα, συμπεριλαμβανομένης και της μεταφοράς τεχνολογίας και συνεργασίας με τις επιχειρήσεις.

2) Καλύτερος συντονισμός της ανώτατης εκπαίδευσης με τη μεταβαλλόμενη αγορά εργασίας.

Στη βελτίωση της σύνδεσης αυτής θα συμβάλλουν τα εξής:

α) η ανάθεση στα ίδια τα ιδρύματα του καθορισμού των εισακτέων στα διαφορετικά προγράμματα σπουδών, στο πλαίσιο του στρατηγικού σχεδιασμού κάθε ιδρύματος και του συμφωνημένου με το κράτος μέγιστου αριθμού νέων εισακτέων ανά ίδρυμα,

β) η ευελιξία των προγραμμάτων σπουδών με διευρυμένη δυνατότητα επιλογών των φοιτητών (εξατομικευμένα προγράμματα σπουδών), ώστε και οι προτιμήσεις και επιλογές των φοιτητών να συνδιαμορφώνουν την «προσφορά» ανώτατης εκπαίδευσης και να επηρεάζουν την εξέλιξή της,

γ) η οργάνωση και λειτουργία σε κάθε ίδρυμα ειδικής διοικητικής μονάδας, με εξειδικευμένα στελέχη για την εκπόνηση στρατηγικού σχεδιασμού του ιδρύματος και παρακολούθησης της υλοποίησής του,

δ) η ανά ίδρυμα και πρόγραμμα σπουδών συνεχής παρακολούθηση της πορείας ένταξης των αποφοίτων στην αγορά εργασίας, για την υποστήριξη του στρατηγικού σχεδιασμού του ιδρύματος,

3) Συνεργασία των ΑΕΙ με τις επιχειρήσεις

Στην κατεύθυνση αυτή μπορούν να συμβάλλουν τα εξής:

α) η κρατική στήριξη (χρηματοδότηση, απαραίτητες ρυθμίσεις) για την οργάνωση προπτυχιακών, μεταπτυχιακών προγραμμάτων «sandwich», με εκμάθηση και στο χώρο εργασίας των επιχειρήσεων,

β) η κρατική στήριξη (χρηματοδότηση ρυθμίσεις) για τη συνεργασία ΑΕΙ και επιχειρήσεων στο σχεδιασμό, την οργάνωση, τη στήριξη και προβολή προπτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων,

γ) η προβολή και η ενημέρωση των υποψηφίων φοιτητών για τα σχετικά προγράμματα και τις δραστηριότητες συνεργασίας ιδρυμάτων και επιχειρήσεων,

δ) η κρατική στήριξη της οργάνωσης ευκαιριών πρακτικής άσκησης, ιδανικά, για όλους τους φοιτητές, εγκεκριμένων από τα ΑΕΙ,

ε) η συνεργασία για την οργάνωση ειδικά σχεδιασμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την αναβάθμιση των ικανοτήτων εργαζόμενων και στελεχών των επιχειρήσεων, και με επιδότηση από το κράτος,

στ) η συνεργασία με διεθνείς επιχειρήσεις για την προσέλκυση επενδύσεων έρευνας και καινοτομίας στα ελληνικά ΑΕΙ,

η) η κρατική στήριξη (χρηματοδότηση, ρυθμίσεις) συμφωνιών στρατηγικής συνεργασίας (strategic partnerships) ιδρυμάτων ή ομάδων ιδρυμάτων (κονσόρτσια) με επιχειρήσεις ή ομάδες επιχειρήσεων, ιδιαίτερα με τοπικό χαρακτήρα,

θ) η τακτική διερεύνηση των αναγκών των εργοδοτών αποφοίτων σε γνώσεις και δεξιότητες, ανά ίδρυμα, και η ανατροφοδότηση των προγραμμάτων σπουδών και του στρατηγικού σχεδιασμού του ιδρύματος,

ι) η στήριξη της συνεργασίας των Γραφείων Διασύνδεσης των ΑΕΙ με τα Γραφεία Προσλήψεων των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο,

ια) η πιστοποίηση της ποιότητας (για την έναρξη λειτουργίας και τακτικά) κάθε είδους προγράμματος σπουδών (προπτυχιακών, μεταπτυχιακών, διδακτορικών, διαβίου, εξ αποστάσεως, MOOCs) από την ανεξάρτητη αρχή (ΑΔΙΠ), με πιστοποιημένες διαδικασίες αξιολόγησης στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και με συμμετοχή επαγγελματιών του αντίστοιχου γνωστικού πεδίου,

- ιβ) η συμμετοχή στη διοίκηση των ΑΕΙ μελών με γνώσεις και εμπειρία επαγγελματικών και επιχειρηματικών κλάδων, με δυνατότητα επιρροής τους στον στρατηγικό σχεδιασμό των ιδρυμάτων,
- ιγ) η ίδρυση, σε εθνικό επίπεδο, ενός Παρατηρητηρίου Συνεργασίας ΑΕΙ και Επιχειρήσεων για τη συλλογή και διάδοση καλών πρακτικών και την εκπόνηση μελετών για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας τους,
- ιδ) η θεσμοθέτηση βραβείων καλών πρακτικών συνεργασίας ΑΕΙ και επιχειρήσεων από πολιτειακούς, κρατικούς και τοπικούς φορείς (περιφέρειες, δήμους) και επιχειρηματικές και επαγγελματικές ενώσεις,
- ιε) η σύνταξη και έκδοση από την ΑΔΙΠ περιοδικών θεματικών αναφορών (reports) για τις συνεργασίες των ΑΕΙ με τις επιχειρήσεις, ώστε να προβάλλονται και διαδίδονται καλές πρακτικές και να διερευνώνται νέες εξελίξεις στο πεδίο αυτό,
- ιστ) η συλλογή από την ΑΔΙΠ συγκρίσιμων στοιχείων των ΑΕΙ για την μετάβαση των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών αποφοίτων στην αγορά εργασίας ανά Ίδρυμα, Σχολή, Τμήμα και Πρόγραμμα και η (ηλεκτρονική) δημοσιοποίησή τους, όπως και από τα ΑΕΙ στις ιστοσελίδες τους, ώστε να διευκολυνθεί η ενημέρωση και οι επιλογές των φοιτητών,
- ιζ) η εκπόνηση από την ΑΔΙΠ τομεακών ερευνών για τις ανάγκες σε εξειδικευμένες γνώσεις και υψηλές δεξιότητες επιχειρηματικών και επαγγελματικών κλάδων,
- ιη) η ένταξη της διαχείρισης των συνεργασιών των ΑΕΙ με τις επιχειρήσεις στα κριτήρια και τους δείκτες αξιολόγησης στο πλαίσιο των Εσωτερικών Συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας από τις Μονάδες Διασφάλισης της Ποιότητας (ΜΟΔΙΠ) κάθε ιδρύματος, καθώς και στην εξωτερική αξιολόγηση τους από την ΑΔΙΠ,
- ιθ) η πλήρης εφαρμογή του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων Ανώτατης Εκπαίδευσης (Bologna process) και του Πλαισίου Προσόντων Δια Βίου Εκπαίδευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε συνεργασία με τους επαγγελματικούς φορείς και ενώσεις.

4) Ενίσχυσης της έρευνας και της καινοτομίας στα ΑΕΙ

- α) χρηματοδότηση ενός εθνικού προγράμματος έρευνας που θα παράσχει τη σταθερότητα της χρηματοδότησης που απαιτεί η ποιότητα και η διεθνής ανταγωνιστικότητα της έρευνας που παράγεται στα ελληνικά ΑΕΙ και θα περιλαμβάνει επιλεγμένους στόχους και θα επιτρέψει την χρηματοδότηση ερευνητικών δραστηριοτήτων με βάση την επιστημονική περιέργεια των ερευνητών.
- β) κρατική στήριξη σχεδίων (projects) ανοικτής καινοτομίας, με τη συνεργασία ερευνητών των ΑΕΙ και των επιχειρήσεων.

Γ. Εξεύρεση εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης με εξωστρέφεια, διεθνοποίηση και αξιοποίηση της περιουσίας των ΑΕΙ και των νέων τεχνολογιών

Για την αύξηση της χρηματοδότησης των ΑΕΙ από άλλες πηγές προτείνονται τα εξής:

1) Η διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής για την ανάπτυξη διεθνών προγραμμάτων (προπτυχιακών, μεταπτυχιακών, *summer schools*, κ.λπ.) για την προσέλκυση φοιτητών (με δίδακτρα) στα ελληνικά ΑΕΙ, ιδιαίτερα από χώρες όπως η Κίνα, η Ινδία κ.λπ. (όπου η ζήτηση για ανώτατες σπουδές υπερβαίνει την τοπική προσφορά ευκαιριών).

Η εθνική στρατηγική για τη διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης θα πρέπει να συμπεριλάβει και τα εξής:

- α) την κρατική στήριξη (χρηματοδότηση, ρυθμίσεις) για την ανάπτυξη ξενόγλωσσων προγραμμάτων σπουδών (π.χ. χρηματοδότηση για την ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού),
- β) την σύνδεση της χρηματοδότησης των ιδρυμάτων από τον κρατικό προϋπολογισμό με την επίτευξη των στόχων της εθνικής στρατηγικής για τη διεθνοποίηση των ΑΕΙ (δηλ. αριθμό αλλοδαπών φοιτητών που εγγράφονται),
- γ) την στήριξη (χρηματοδότηση) της δικτύωσης των ιδρυμάτων για την διεθνή προβολή των διεθνών προγραμμάτων τους σε άλλες χώρες,
- δ) την στήριξη της προβολής των διεθνών προγραμμάτων μέσω εμπλουτισμού του ηλεκτρονικού κόμβου (π.χ. Study in Greece),
- ε) την σύσταση ομάδας εργασίας (task force) εκπροσώπων των ΑΕΙ, σε συνεργασία με τις υπηρεσίες του υπουργείου παιδείας και έρευνας, εξωτερικών, πολιτισμού και τουρισμού με στόχο τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής για την διεθνή προβολή των ευκαιριών για σπουδές στα ελληνικά ΑΕΙ σε συνεργασία με τις πρεσβείες στο εξωτερικό,
- στ) την θεσμοθέτηση διαδικασίας fast track για τη χορήγηση φοιτητικής βίζας με ηλεκτρονική διαδικασία,
- ζ) την ρύθμιση για τη διευκόλυνση της αναγνώρισης των τίτλων σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από τρίτες χώρες για την εισαγωγή φοιτητών σε προπτυχιακά προγράμματα στα ελληνικά ΑΕΙ,
- η) την αποκέντρωση της αρμοδιότητας για την αναγνώριση των ακαδημαϊκών τίτλων σπουδών των υποψηφίων διεθνών φοιτητών για την αποδοχή τους σε μεταπτυχιακά προγράμματα με ανάθεση της αρμοδιότητας στα ΑΕΙ και τη μετατροπή του ΔΟΑΤΑΠ σε συμβουλευτική υπηρεσία για τα ιδρύματα και τους ενδιαφερόμενους,
- θ) την πλήρη εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων της Bologna στα ελληνικά ΑΕΙ (διάρκεια 3 κύκλων σπουδών, εσωτερική και εξωτερική αξιολόγηση-πιστοποίηση των ΑΕΙ και των προγραμμάτων σπουδών τους, ανάπτυξη εθνικού πλαισίου προσόντων ανώτατης εκ-

παίδευσης, ECTS) για την ισότιμη συμμετοχή των ελληνικών ΑΕΙ στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και τη διεθνή αναγνώριση των τίτλων σπουδών των ελληνικών ΑΕΙ,

- ι) την στενή παρακολούθηση των συμφωνιών μεταξύ των χωρών της Ασίας και του Ειρηνικού Ωκεανού, στο πλαίσιο της διαδικασίας του Brisbane, για την διεθνή αναγνώριση της προσόντων και τίτλων σπουδών των ελληνικών ΑΕΙ, πέραν του Ευρωπαϊκού Χώρου.

2) Η ανάπτυξη προγραμμάτων δια βίου εκπαίδευσης

Πηγή χρηματοδότησης για τα ΑΕΙ αποτελεί η ανάπτυξη προγραμμάτων δια βίου εκπαίδευσης:

- α) είτε ειδικά σχεδιασμένων σε συνεργασία με επιχειρήσεις ή ομάδες επιχειρήσεων για την αναβάθμιση ή επικαιροποίηση των γνώσεων και δεξιοτήτων των υπαλλήλων τους,
- β) είτε σχεδιασμένων με βάση τις ανάγκες των ενδιαφερόμενων για την απόκτηση πρόσθετων γνώσεων και δεξιοτήτων,
- γ) είτε ειδικά σχεδιασμένων για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων υπηρεσιών του δημοσίου και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

3) Η ανάπτυξη προγραμμάτων εξ αποστάσεως (e-learning) και διαδικτυακής εκπαίδευσης (MOOCs)

Για την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και την ανάπτυξη νέων μορφών εκπαίδευσης προτείνεται:

- α) η στήριξη (χρηματοδότηση) πιλοτικών πιστοποιημένων προγραμμάτων εκπαίδευσης με διαδικτυακά μαθήματα που οδηγούν σε αναγνωρισμένο τίτλο σπουδών.
- β) η ενθάρρυνση περαιτέρω ανάπτυξης της διαδικτυακής (MOOCs) και ηλεκτρονικής μάθησης (E-learning).

4) Βελτίωση της διαχείρισης των πόρων και της παρουσίας των ιδρυμάτων

Για τη βελτίωση της διαχείρισης των πόρων και της παρουσίας των ιδρυμάτων προτείνεται:

- α) η άμεση σύσταση σε κάθε ΑΕΙ ενός ΝΠΙΔ για την διαχείριση των πόρων του, με επαγγελματική διοίκηση και ισχυρή λογοδοσία,
- β) Το ΝΠΙΔ μπορεί, ύστερα από την απαραίτητη συνταγματική αναθεώρηση, να ενοποιηθεί με το ΝΠΔΔ κάθε ΑΕΙ σε ένα νέο ΝΠΙΔ που θα επιτρέψει την περαιτέρω ενίσχυση της αυτονομίας των ιδρυμάτων, στην οικονομική τους διαχείριση και τη διαχείριση του προσωπικού τους.